

JUSSI YLIKOSKI

Havaintoja suomen ns. viidennen infinitiivin käytöstä¹

1. Johdanto

Tässä artikkelissa selvittelen perinteisessä kieliopissa ns. 5. *infinitiiviksi* kutsutun, niin sanottua proksimatiivisuutta ilmaisevan *mAisilla*-tunnuksisen ei-finiittisen verbimuodon syntaksia ja semantiikkaa. Tarkastelun keskipisteenä ovat fennistiikassa toistaiseksi lähes tuntemattomiksi jääneet tapaukset, joissa 5. infinitiivi toimii vapaana adverbiaalisenä määritteenä, konverbinä; tässä funktiossaan 5. infinitiivin voidaan nähdä monin tavoin rinnastuvan muihin valinnaisiin ei-finiittisiin rakenteisiin.

Artikkelin rakenne on seuraava: Jaksossa 2 luon silmäyksen tähänastiseen suomen 5. infinitiiviä koskettelemaan tutkimukseen ja siinä lähes yksimielisesti esitettyyn käsitykseen, jonka mukaan 5. infinitiivi esiintyy aina vain *olla*-verbin yhteydessä; jaksossa 3 esittelen lyhyesti *proksimatiiviksi* nimetyn aspektikategorian, jota suomessa ilmaistaan nimenomaisesti 5. infinitiivillä. Jaksossa 4 nostan esille 5. infinitiivin vapaat adverbiaaliset funktiot ja suhteutan tällaiset rakenteet mm. 2. inf. instruktiivin tavallisimpiin käyttötapoihin sekä muihin niitä muistuttaviin adverbiaalisiin rakenteisiin. Suomen aspektuaalisten rakenteiden kuvauksessa toisinaan mainittu 5. infinitiivin yhteys 3. inf. inessiiviin saa erityishuomiota jaksossa 5, ja jaksossa 6 kuvaan, kuinka 5. infinitiiviä ja 3. inf. inessiiviä voidaan käyttää myös temporaalisina määritteinä. 5. infinitiivin syntaktista ja semanttista olemusta tarkastelen edelleen kokoavassa jaksossa 7, jossa puheeksi tulee myös muiden ei-finiittisten muotojen esiintyminen yhtäältä *olla*-verbin kanssa muodostettujen liittomuotomaisten rakenteiden osina, toisaalta hyvinmuodostuneiden lauseiden vapaina adverbiaalisenä määritteinä.

¹ Kiitän Sananjalan kahta anonyymiä arvioijaa sekä monia kollegoitani ja muita lähimmäisiäni useista arvokkaista artikkelin lopulliseen muotoon johtaneista neuvoista ja kommentteista.

Pääasiallisena aineistolähteenäni on ollut CSC – Tieteellinen laskenta Oy:n ylläpitämän Kielipankin sähköinen suomen kielen tekstikokoelma², mutta esitän myös muista kirjallisista lähteistä ja puhutusta kielestä poimimiani esimerkkejä sekä useita itse keksimiäni esimerkkilauseita. Artikkelini on tarkoitettu ensi sijassa nyky-yleiskielen synkroniseksi kuvaukseksi.

2. *Ns. viidennen infinitiivin tutkimushistoriaa*

Niin sanottua 5. infinitiiviä – varsinkin sen käyttöä – on tähänastisessa fennistiikassa käsitelty varsin vähän. Muodon alkuperää on pohdittu jonkin verran, mutta sen lauseopillinen kuvaus on lähes olematonta; maininnat 5. infinitiivistä jäävät yleensä korkeintaan parin virkkeen pituisiksi ja hyvin samansisältöisiksi, joten koko tutkimushistoria on pääpiirteissään tiivistettävissä muutamaaan suoraan lainaukseen:

[Viitteessä 18 puheeksi tulevasta, vanhemmassa kirjakielessä esiintyneestä 3. inf. adessiivin samanmerkityksisestä käytöstä puhuttaessa:] *Olla* verbin ohessa, ollessaan suffiksilla varustettuna, tekoa, jonka toteutuminen on ollut aivan lähellä. Esim. *Olin työtäni aloittamallani, kun sain kutsun ystävältäni.* [– –] Tässä merkityksessä käytetään kuitenkin tavallisemmin *-maise*-päätteisen deminutiivimuodon, ns. V infinitiivin, suffiksillista monikon adessiivia. Esim. *Olin työtä aloittamaisillani.* [– –] (Setälä 1952, 116.)³

Saneliitoissa, joihin kuuluu *olla* verbin sananmuodon esiintymä ynnä deverb. *mainen-*, *mäinen-* johd:n mon. ad. omistusliitteellisenä (sanaliitto lajia *olla sanomaisillaan*), ilmaistaan, että teon tapahtuminen on aivan lähellä, tuossa paikassa odotettavissa. (Penttilä 1957, 416–417.)

III infinitiivin adessiivi on keinon ja tavan adverbiaalinen sija, esim. *Lukemalla oppii*, mutta V infinitiivi esiintyy vain lausetyypissä *Olin sanomaisillani*. (Siro 1964a, 23.)

Samaan tapaan 5. infinitiivin mainitsee lyhykäisesti muiden muassa sitä *propinkvatiiviksi* kutsuva Hakulinen (1979, 209–210) sekä *proksimatiivisesta lauseenvastikkeesta* puhuva Ikola (1971, 48; termin *lauseenvastike* uudelleenarvioinnista ks. Ikola 1974, 67). Hieman laajemmin 5. infinitiiviä

² Suomen kielen tekstikokoelma koostuu vuosien 1987–2000 sanoma- ja aikakauslehdistä sekä saman ajan tieto- ja kaunokirjallisuudesta. Suomen kielen tekstikokoelman laajuus on (vuonna 2003) kaikkiaan noin 180 miljoonaa sanaa; sen osakokoelmien koostajia ovat CSC – Tieteellinen laskenta Oy:n ohessa Yleisen kielitieteen laitos (Helsingin yliopisto), Yleinen kielitiede (Joensuun yliopisto) sekä Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Tätä tutkimusta tehdessäni olen pyrkinyt löytämään kaikki suomen kielen tekstikokoelmassa (ts. sen kaikissa osakokoelmissa) esiintyvät 5. infinitiivit ja samaa aineistoa olen käyttänyt myös muita artikkelissa tarkasteltavia verbimuotoja tutkiessani. Kielipankin käyttöluvut ovat saatavissa Internet-osoitteesta <http://www.csc.fi/kielipankki/>.

³ Perinteisen kielioopin esittämä kuva suomen viidestä infinitiivistä vaikuttaa periytyvän Collanilta (1847, 85–86, 99–103), joka ensi kerran esittää verbitaivutuksen yhteydessä viisi ”substantiivia” numeroituna samaan tapaan kuin meidän tuntemamme viisi infinitiiviä; *Substantivus V*:stä hän esittää mm. muodon *Pl. Adess.* ja siitä esimerkit *tuomaisilla*, *muuttamaisilla* (’i beräd att hemta, förändra’). Collanin viisijakoa seuraavat mm. Eurén (1849, 73–74, 203) ja Jahnssoon (1871, 86–104) omissa kieliopeissaan, mutta Setälä (1880, 38–43) erottaa vain neljä infinitiiviä kuvaten *mAisilla*-muodon vain 3. infinitiivin adessiivin yhteydessä (’, *V inf.*’) -huomautuksella varustettuna. Tämä käytäntö näkyy toistuvan jo Genetzillä (1881, 52–55), ja sama vähättelevä suhtautuminen näkyy aina meidän päiviimme periytyneessä tavassa puhua 1., 2., 3., 4. mutta – lähes poikkeuksetta – ns. 5. infinitiivistä. (Suomen infinitiivien numeroimisen alkuperästä ks. myös Leino 2003, 99–102.)

käsittelee Karlsson (1960, 97–99), joka keskittyy tarkastelemaan 5. infinitiivissä näyttäytyvän monikon *i*-tunnuksen tuomaa ”likimääräisyyden” merkitystä ja erityisesti 5. infinitiivin suhteita muihin semanttisesti läheisiin ja morfologisesti monikollisiin ilmauksiin (palaan tähän jaksossa 7.1).

Edeltävään tutkimukseen nähden poikkeuksellisen havainnon 5. infinitiivin käytöstä tekee kuitenkin Zinaida Dubrovina (1972, 203) suomen infinitiivejä käsittelevässä tutkimuksessaan:

В сочетании с личной формой глагола о l l a так называемый V инфинитив образует глагольное сказуемое, которое употребляется для выражения действия, близкого к осуществлению. [– –] **Форма так называемого V инфинитива может употребляться и при других глаголах, в этом случае она является обстоятельством образа действия.** (Dubrovina 1972, 203.)

Yhdessä *olla*-verbin persoonamuodon kanssa niin sanottu 5. infinitiivi muodostaa verbaalisen predikaatin, jota käytetään lähellä toteutumistaan olevan toiminnan ilmaisemiseksi. [– –] **Niin sanottua 5. infinitiiviä voidaan käyttää myös muiden verbien yhteydessä, jolloin se toimii tavan adverbialina.**

- (1)⁴ ... kynttilän liekit *lepattivat sammumaisillaan* kauheassa vedossa ... (Dubrovina 1972, 203 < Haanpää, *Valitut teokset*)
- (2) Piippu *lerpatti* hampaissa [ihan **tipahtamaisillaan**] (Dubrovina 1972, 203 < Lassila, *Tulitikkuja lainaamassa*)
- (3) ’Ihalainenko se nyt on siinä?’ — *sai* jo Anna Liisa *sanotuksi*, [**kuolemaisillaan** pelkoon ja häpeään]. (Dubrovina 1972, 203 < Lassila, *Tulitikkuja lainaamassa*)

Dubrovinan tekemä huomautus vaikuttaa kuitenkin jääneen kuriositeetiksi, johon ei sen koommin ole suomen lauseopin esityksissä viitattu; mm. Haikulinen ja Karlsson (1979, 234) esittävät vain sanaparin *on menemäisillään* esimerkkinä ”kiteytyneisiin verbiliittoihin” sisältyvästä aspektia ilmaisevasta ”inkeptuaalisesta rakenteesta”, ja Vilkuna (2000, 257) mainitsee samantyyppisen lauseen esimerkkinä suomen moninaisista ”liittomuotomaisista rakenteista”.

5. infinitiiviin – ja erityisesti muodon alkuperään – on kuitenkin perehtynyt Sari Maamies pro gradu -tutkielmassaan (1990) ja siihen pohjautuvassa artikkelissaan (1997), joissa hän keskittyy selvittämään johdokseksi kutsumansa *maisillaan*-muodon ja sen murrevariantteina pitämiensä sananmuotojen alkuperää ja kehityskulkuja. Puuttumatta artikkelissani tarkemmin kysymykseen 5. infinitiivin alkuperästä totean, että nykykielessä tavattavan 5. infinitiivin syntaksista ja semantiikasta Maamieskin puhuu varsin vähän. Tässä artikkelissa tarkasteltavien rakenteiden osalta on kuitenkin syytä kiinnittää huomiota seuraaviin seikkoihin: Maamies (1997, 20–21) kertoo

⁴ Tarkastelun kohteena ovat ei-finiittiset verbimuodot ja muut huomionarvoiset kielenaineokset on esimerkeissä lihavoitu. Ei-finiittiset rakenteet – verbimuotojen ja niiden määritteiden muodostamat kokonaisuudet – ja tietyt niihin rinnastuvat verbittömät rakenteet on tarpeen mukaan erotettu hakasulkein ja ei-finiittisten muotojen pääverbit on useimmiten kursivoitu. Kielipankista lainaamani esimerkkilauseita seuraavat lähdetiedot – esimerkiksi (*Turun Sanomat* 1999, *Aamulehti* 1999) esimerkissä (7) – viittaavat osakokoelmaan, jossa kyseinen lause esiintyy; suurimman osan osakokoelmista olen käynyt läpi Kielipankkiin kuuluvalla Lemmie 2.0 -haku- ja analysointiohjelmalla. Vepsänkielisten esimerkkilauseiden ulkoasun olen muuttanut vepsän nykykirjakielen ortografiaa noudattelevaksi.

tutkivansa ”suomen ’vähällä olemista’ ilmaisevia rakenteita eli ns. propinkvatiiveja”; termiä *propinkvatiivi* hän sanoo käyttävänsä 5. infinitiivin lisäksi muistakin ’vähällä olemista’ ilmaisevista rakenteista (esim. *olla tulemaisillaan, tulollaan, tulossa; olla kuolla; lähteä, meinata kuolla*). Propinkvatiivin tarkempi määrittely jää kuitenkin tekemättä, ja suomen murteissa tavattavia (*oli poikimoissaan, (kuoli) poikimoisilleen* -tyyppisiä ilmauksia esitellessään Maamies tekee jokseenkin epäselväksi jäävän eron ”propinkvatiivisuuden” ja ”adverbisten funktioiden” välillä:

Propinkvatiivinen merkitys ’poikimaisillaan’ on siis vain yksi kolmesta mahdollisesta. Varsinaisen ’vähällä olemisen’ merkityksen rinnalla voidaan tarkoittaa myös synnyttämistä edeltävää tilaa tai itse synnytysolehdusta. Tällöin johdoksilla on adverbinen funktio. (Maamies 1997, 26.)

Pro gradu -tutkielmassaan Maamies jatkaa *poikimoissaan*-tyypin monimerkityksisyyttä pohdittuaan seuraavaan tapaan:

Poikia-verbin propinkvatiivimuodoilla on toisin sanoen edelleen yhtenä merkityksenä paikallissija-adverbien tilamerkitys. Myös *-maisillaan*-tyypille on helppo keksiä sellaisia konteksteja, joissa sillä on adverbien merkitys, esim.: puu huojui *kaatumaisillaan*; serkku nuokkui *nukahtamaisillaan*; mies kitui *kuolemaisillaan*; pussi pullisteli *halkeamaisillaan*; lato kallisteli *romahtamaisillaan, hajoamaisillaan, sortumaisillaan*; mies tarrasi tukkiin *hukkumaisillaan*. Käsitykseni mukaan tällainen tilan ja prosessin adverbien merkitys on propinkvatiivista merkitystä alkuperäisempi. (Maamies 1990, 50–51.)

Tätä lisäystä – tai 5. infinitiiviä hallitsevaa verbiä koskevia mainintoja ylipäätään – ei esiinny enää Maamiehen (1997) artikkelissa. Artikkelissaan Maamies keskittyy lähinnä murteissa ja kansanrunoudessa tavattavien yksittäisten *poikimoissaan*-tyyppisten sananmuotojen konkreettisten, lokaalisten lähtökohtien etsiskelyyn; nyky-yleiskielessä käytettävän *olla* + 5. infinitiivi -rakenteen|
aspektuaalista tulkintaa hän lähestyy *olla*-verbin ja 3. inf. inessiivin muodostamien rakenteiden monimerkityksisyydestä käsin (s. 30–36).

10
—
11

Tarpeen on myös mainita monia suomen muoto- ja lauseopin kysymyksiä käsittelevä Jukka-Pekka Hammarin (1993) kirjoitelma, jossa hän esittää 5. infinitiivistä muun muassa seuraavat huomautukset:

[– –] *-mÄisillAnsÄ*-muoto tavallaan edustaa eräänlaista lyhyen varoitusaajan **pretemporaalia** aikasuhteiden ilmaisusarjassa. [– –] Sen käyttö muun kuin *olla*-verbi[n] yhteydessä lienee harvinaisempaa, mutta mahdollista: *Jo nukahtamaisillani kuulin vielä äänen, Kiirehdin ovesta juuri purskahtamaisillani nauruun* ’juuri ennen kuin purskahdin / olisin purskahtanut nauruun’. (Hammarin 1993, 166; lihavointi alkuperäinen.)

Muuten 5. infinitiiviin on viime vuosina viitailtu vain ikään kuin ohimennen, pääasiassa progressiivisuutta ilmaisevan 3. inf. inessiivin aspektuaalista käyttöä tarkasteltaessa (esim. Tommola 1986, 227; 2000, 663, 666; Metslang 1994, 151); tähän palaan jaksossa 5. — Mitä Dubrovnan (1972) esimerkkeihin (1–3) sekä Maamiehen (1990, 50) ja Hammarin (1993, 166) keksimiin *puu huojui kaatumaisillaan* -tyyppisiin lauseisiin tulee, ne näkyvät sittemmin jääneen

tyystin unohduksiin. Viimeaikaisimmat 5. infinitiivistä esitetyt toteamukset kertovat kyseisen muodon käytöstä aivan päinvastaista, jopa menneiden vuosikymmenten tutkijoita voimakkaammin äänenpainoin:

-maisillaan-johdosta käytetään aina *olla*-verbin kanssa, esim. *olin kaatumaisillani*, joten periaatteessa *olla*-verbi voitaisiin tässä ilmaista passiivisena, *oltiin kaatumaisillaan*, mutta rakenne ei ole luonteva. (Maamies 2002.)

Kuten usein on todettu, ns. 5. infinitiivi on melkoisen marginaalinen: se esiintyy vain propinkvatiivisessa ilmaustyyppissä *olla tekemäisillään* (ks. Maamies 1997). Nyky-yleiskielen kannalta 5. infinitiivin esiintymisympäristöä voidaan luonnehtia seuraavasti: S_i *olla* V -*mAisi*+*llA*- OL_i . Tässä S tarkoittaa subjektia, *olla* tietysti *olla*-verbiä, V infinitiivin kantana olevaa verbivartaloa, *mAisi* infinitiivin tunnusta, *llA* adessiivin sijapäätettä ja OL omistusliitettä. (Leino 2003, 102–103.)

Seuraavissa jaksoissa päähuomion saavat sellaiset 5. infinitiivin käyttötavat, jotka poikkeavat tähänastisessa tutkimuksessa vallitsevasta käsityksestä.

3. Proksimatiivi

Seuraavissa jaksoissa käytän 5. infinitiivin merkityksestä puhuessani termiä *proksimatiivinen*, ja itse muotoa kutsun paikoin *proksimatiiviksi*. Näin pyrin mm. välttämään terminologiset ja käsitteelliset epäselvyydet, jollaiseen edellisessä jaksossa kuvattu *propinkvatiivi*-termin huolittelematon käyttö on johtanut. *Proksimatiivi*-termin käytöllä on toki muitakin syitä. Fennistiikassa tämän termin on ottanut käyttöön Ikola (1971, 48; ks. myös Ikola 1974, 67 ja Ikola ym. 1989, 434), mutta sama termi on sattumoisin syntynyt myös toisaalla, afrikanistiikassa, josta sen käyttö – sekä *proksimatiivin* ja *proksimatiivisuuden* käsitteet ylipäänsä – ovat levinneet laajempaan tietoisuuteen, erityisesti kieliopillistumisen ja aspektien tutkimukseen.

11
—
12

Näkyvimmin proksimatiivien kehitystä ovat tutkineet Bernd Heine ja Tania Kuteva, jotka kertovat omaksuneensa *proksimatiivi*-termin maan (maasain) aspekteja kuvanneelta Königiltä (1993). Heinen (1994, 36) ja Kutevan (2001, 92) määrittelemänä proksimatiivilla ilmaistaan (*pää*)*verbin kuvaaman tilanteen alkurajaa läheisesti edeltävää aikaa* (a temporal phase located close before the initial boundary of the situation described by the main verb); tässä *pääverbillä* tarkoitetaan leksikaalista verbiä, joka esiintyy yhdessä apuverbin asemassa olevan verbin kanssa (apuverbien alkuperästä ks. esim. Heine ja Kuteva 2002, 78, 207, 311–313). — Tämä määritelmä muistuttaa siis läheisesti edellä siteeraamiani 5. infinitiivin merkityksen määritelmiä ja erittäinkin Tarvaisen (1977, 10) muotoilua, jonka mukaan *olla* + 5. infinitiivi -rakenne on ”alkamisen esivaiheen eli siis eräänlainen inkoatiivisuuden aspekti”.

Kuteva (2000, 29–32; 2001, 92) täsmentää, että proksimatiivi ei itsessään kerro, toteutuuko proksimatiivin ilmaisema alkamaisillaan oleva tila tai tapahtuma. Ilmaisista, jotka implikoivat, että ”vähällä ollut” tapahtuma ei kuitenkaan toteutunut hän käyttää nimitystä *avertiivi* (Kutevalla [1998]

ANA, *action narrowly averted*). Suomen avertiivisista ilmauksista Kuteva käsittelee rakennetta *oli kuolla*, jonka hän oikein erottaa proksimatiivisesta *on kuolemaisillaan* -rakenteesta (Kuteva 2001, 80, 97).⁵ Heine ja Kuteva (2002, 24) määrittelevät *proksimatiivin* yksinkertaisesti englannin ilmaisuilla 'be about to', 'be on the verge of doing' (vrt. Kutevan [2000, 29; 2001, 78] avertiivista esittämä perifraasi 'was on the verge of V-ing but did not V'). — Huomattakoon, että Maamiehen (1990, 1997, 2002) ”propinkvatiivisista” *olla tekemäisillään* -rakenteista käyttämä perifraasi 'vähällä oleminen' ei niinkään kuvaa 5. infinitiivin, vaan pikemminkin Kutevan avertiiveiksi luonnehtimien *olla tehdä* -rakenteiden semantiikkaa (vrt. *olla vähällä tehdä*; palaan avertiiviin lyhyesti jakson 7.3 lopulla).

Heine ja Kuteva sekä esimerkiksi Romaine (1999) puhuvat proksimatiiveista yksinomaan aspektuaalisia liittomuotoja ja niistä syntetisoituneita verbimuotoja silmällä pitäen. Tarkastelun kohteena ovat siis funktionaalisesti suomen *olla* + 5. infinitiivi -rakennetta vastaavat itsenäiset predikaatit, mutta esimerkeissä (1–3) mainittujen adverbiaalisten rakenteiden vastineisiin ei ole kiinnitetty huomiota. Itse käytän termiä *proksimatiivi(nen)* kuvatessani kaikkia suomen 5. infinitiivin muodon käyttötapoja, sillä jäljempänä käynee selvästi ilmi, että syntaktisista funktioistaan riippumatta 5. infinitiivin aspektuaalinen proksimatiivinen merkitys on aina pääpiirteissään sama, eikä *proksimatiivi*-termiä näin ollen ole nähdäkseni mielekästä rajoittaa ainoastaan *olla*-verbin kanssa esiintyvän 5. infinitiivin kuvaamiseen.⁶

Dubrovinan (1972, 203) tavoin erotan 5. infinitiivin käyttötavoissa kaksi pääryhmää; 1) *olla*-verbin kanssa muodostettavat rakenteet ja 2) muiden verbien yhteydessä esiintyvät 5. infinitiivin muodot. Kuten edellä nähtiin, *olla*-verbin ja 5. infinitiivin yhtymiä on kuvailtu mm. nimityksin *saneliitto*, *propinkvatiivi*, *proksimatiivinen lauseenvastike*, *kiteytynyt verbiliitto*, *inkeptuaalinen rakenne*, *liittomuotomainen rakenne* ja *propinkvatiivinen ilmaustyyppi*. Ikolan ym. (1989, 434) mukaan *ns. proksimatiivirakenne* ”lähenee liittomuotoa”, koska ”matriisilauseen predikaattina” on aina *olla*-verbi; Salminen (2000, 13) mainitsee saman rakenteen yhtenä suomen *kompleksisista verbirakenteista*. Itse tyydyn käyttämään Vilkunalta (2000, 257) omaksumaani luonnehdintaa *liittomuotomainen rakenne*; en kuitenkaan pyri syvemmin selvittämään sitä, miten ja kuinka paljon tällaiset rakenteet eroavat esimerkiksi perfektin kaltaisista liittomuotoina tunnetuista temporaalis-aspektuaalisista ilmauksista. Tämän artikkelin keskeisenä tutkimuskohteena olevia esimerkkien (1–3) kaltaisia 5. infinitiivin muotoja kutsun *vapaiksi adverbiaaleiksi*; koska myös tällaiset vapaat 5. infinitiivin esiintymät ovat nähdäkseni verbimuotoja, niitä voi tässä funktiossaan kutsua myös proksimatiivisiksi *konverbeiksi* (konverbin määritelmistä ks. esim. Nedjalkov 1995, 97; Ylikoski

12
—
13

⁵ Kuteva (2001, 97) esittää kuitenkin virheellisesti, että suomen *oli kuolla* -avertiivi olisi – muiden kielten avertiivien tapaan – mahdollinen vain menneestä ajasta puhuttaessa (vrt. *Olen kuolla nauruun*, *En ole uskoa korviani*).

⁶ Termien *proksimatiivinen*, *propinkvatiivinen* ja *inkoatiivinen* ohessa 5. infinitiivin merkitystä tapaa kuvailtavan myös mm. termein *imminentiaalinen* (Tommola 1986, 2000) ja *inkeptuaalinen* (Hakulinen ja Karlsson 1979, 234).

Vaikka en otakaan kantaa esimerkiksi Karlssonin (1960) ja Maamiehen (1997) esittämien 5. infinitiivin alkuperää koskevien pohdintojen yksityiskohtiin, ansaitsee tulla mainituksi, että suomen *mAisilla*-tunnuksisen proksimatiivin ilmiselvästi jollakin tapaa lokaalinen alkuperä sopii hyvin yhteen sen kanssa, mitä proksimatiivien synnystä yleisesti tiedetään (ks. esim. Heine ja Kuteva 2002, 215).

2002, 72).

4. Viides infinitiivi vapaana adverbialina

Tässä artikkelissa en pyri esittämään paljonkaan uutta tietoa suomen liittomuotomaisesta, merkitykseltään proksimatiivisesta *olla* + 5. infinitiivi -rakenteesta. Sen sijaan tarkastelen lähemmin jo esimerkeissä (1–3) nähtyjä proksimatiivisia konverbirakenteita. Samantyyppisiä rakenteita nähdään lisää seuraavissa esimerkeissä:

- (4) Vesi oli noussut niin korkealle, ettei hiekkarannasta ollut paljon jäljellä, ja vene *keikkui irtautumaisillaan* teloilla perä meressä. (Jansson 1979 [1965], 79) 13
- (5) Sydän *takoi tikahtumaisillaan*, mutta se ei johtunut vauhdista, vaan sen kundin sanoista. (Me kaksi 5/1998: 22) 14
- (6) [**Kuolemaisillani** epätoivosta ja häpeästä lasten edessä] *alan nyyhkyttää*. (Arbatova 1998, 17)

Suomen ns. 5. infinitiivi on niin harvinainen verbimuoto, ettei laajoistakaan tutkimusaineistoista hevin ole hedelmällisiksi kvantitatiivisen tutkimuksen kohteiksi: Ikolan ym. (1989, 434) mukaan Lauseopin arkiston 1 076 552 tekstisanaa käsittävässä murre- ja yleiskielen aineistossa on vain viisi 5. infinitiivin esiintymää, ja yhtä harvassa – yksi muoto yli 200 000 sananmuotoa kohden – ne ovat myös Kielipankin noin 180 miljoonaa sanaa käsittävässä aineistossa, josta olen löytänyt kaikkiaan 832 5. infinitiivin esiintymää. Merkille pantavaa kuitenkin on, etteivät konverbeinä käytetyt 5. infinitiivin muodot ole tässä sinänsä pienessä joukossa kovinkaan marginaalisia; niitä esiintyy niin sanoma- ja aikakauslehtien kuin kaunokirjallisuudenkin kielessä kaikkiaan 55 kappaletta, mikä on yli kuusi prosenttia kaikista Kielipankin 5. infinitiivin muodoista.⁷ Kahdeksassa tapauksessa 5. infinitiivillä on jopa oma, nominatiivimuotoinen subjekti (8–9):

- (7) Honkakin huohotti raskaasti, otsasuoni *pullisteli* [kuin **repeämäisillään**]. (Kielipankki: Turun Sanomat 1999, Aamulehti 1999)
- (8) Päätöserässä ja sen jälkeen Lukon valmentaja Vasili Tihonov *tallasi* vaihtoaitiossa [**otsasuonet repeämäisillään**]. (Kielipankki: Aamulehti 1999)
- (9) [**Ääni** narinasta **katkeamaisillaan**] Vesseli *tuhosi* klassiset valtioteoriat, marxilaisen dogmatismien ja postmodernit diskurssit. (Kielipankki: WSOY:n kauno- ja tietokirjoja 1997)

Esimerkkien (1–9) *mAisilla*-tunnuksisten verbimuotojen – ja käytännössä kaikkien tässä artikkelissa käsiteltävien 5. infinitiivin muotojen – aspektuaaliseen tulkintaan pätevät edellä

⁷ Osa ”liittomuotomaisiksi” katsomistani 5. infinitiivin muodoista esiintyy ilman eksplisiittisesti ilmaistua *olla*-päiverbiä; tyypillisintä tämä on sanomalehtien otsikoissa (ks. myös esimerkit 11 ja 12):

(i) Jordanian kuningas Hussein **kuolemaisillaan** (Kielipankki: Karjalainen 1999)

mainitut proksimatiivin semantiikasta esitetyt määritelmät: 5. infinitiiviä käytetään ilmaisemaan, että puhe on verbin kuvaaman tekemisen tai tapahtuman mahdollista alkamista läheisesti edeltävästä ajankohdasta.

Myös syntaksin tasolla kaikki tapaamani 5. infinitiivin muodot ovat periaatteellisesti melko samanlaisia; niitä voi luonnehtia adverbiaaleiksi, jollaiset – varsinkin paikallissijaiset – yleensäkin ovat kulloisestakin kontekstista riippuen joko suhteellisen pakollisia tai sitten enemmän tai vähemmän valinnaisia määritteitä (tähän palaan jaksossa 7.3). 5. infinitiivin adverbiaalinen luonne tulee esiin mm. siinä, että ne rinnastuvat luontevasti muihin adverbiaalisiin| ilmaisuihin jopa *olla*-verbin kanssa liittomuotomaisia rakenteita muodostaessaan:

- (10) Tämä **luhistumaisillaan ja hajallaan oleva** valtio on järjestettävä uudelleen, jotta Kongon kansa voi pitää vaalit. (Kielipankki: Karjalainen 1997)
- (11) Tuolloin rakennuksen koko **alakerta oli tulimerenä ja ullakko syttymäisillään**. (Kielipankki: Karjalainen 1991)
- (12) **Kuntien rahat ovat lopussa, [valtion rahoitus liikuntapaikkojen rakentamiseen loppumaisillaan]**, eikä yrityksiltäkään voida entiseen malliin odottaa suuria sponsori-rahoja. (Kielipankki: Karjalainen 1993)

olla-verbin kanssa esiintyvien 5. infinitiivin muotojen käyttömahdollisuuksiin palaan jaksossa 7, mutta sitä ennen kuvaan vapaina adverbiaaleina esiintyviä proksimatiivirakenteita, joiden rinnastuminen muihin adverbiaaleihin on silmiinpistävän tavallista:

- (13) Ehkä viihde voi tosiaan olla sitäkin, että **jännittää** kaksi tuntia **pakahtumaisillaan, tuskanhiessä** ja **[silmät tapillaan]** miten oikein käy. (Kielipankki: Aamulehti 1999)
- (14) Erityisesti Manninen ihastelee ruotsalaisen perheen äidin Rita Fuchsin vastausta kysymykseen, miten hän haluaisi **kuolla**: ”Hyvän aterian jälkeen **kylläisenä ja nukahtumaisillaan**, ruotsiksi se on kuin runo”. (Kielipankki: Helsingin Sanomat 1997)
- (15) Tuntui kuin olisin **kävellyt** suolla, **[kantapäätä joka askeleella vajoamaisillaan]** ja **[varpaat kummasti kohollaan]**. (Kielipankki: WSOY:n kauno- ja tietokirjoja 1997)

Esimerkeistä (13–15) nähdään, että 5. infinitiivi voi rinnastua mm. olotilaa kuvaaviin inessiivi- ja essiivimuotoisiin adverbiaalisiin määritteisiin (*tuskanhiessä, kylläisenä*) sekä *silmät tapillaan, varpaat kohollaan* -tyyppisiin nominativus absolutuksiksi ja status-lauseenvastikkeiksi kutsuttuihin rakenteisiin. Erityisen kiinnostava on jälkimmäisen tyyppin yhteys erisubjektiseen proksimatiivirakenteeseen *kantapäätä ... vajoamaisillaan* esimerkissä (15), onhan nominativus absolutus -rakenteiden joukkoon puolestaan perinteisesti luettu myös nominatiivisubjektiset 2. inf. instruktiivin sisältämät rakenteet, jollaisia nähdään rinnatusten myös erisubjektisten 5. infinitiivien kanssa:

- (16) — Sinäkö sen teit?
— Minä, hän **änkytti [sydän pakahtumaisillaan]** ja **[jalat tutisten]**. (Huttunen 2002, 120)

- (17) Hän *hoippui* kummassakin kilpailussa maaliin [**tajunta hämärtymaisillään**], [**keho nestettä huutaen**]. (Kielipankki: Karjalainen 1993)

Kun vielä havaitaan, että 5. infinitiivi rinnastuu luontevasti 2. inf. instruktiivin samasubjektiseenkin käyttöön, edellä referoimani toteamukset 5. infini|ttiivin *olla tekemäisillään* -tyyppiin rajoittuvasta käytöstä tuntuvat yhä kapeakatseisemmilta:

15
—
16

- (18) Hänen armonsä majurinrouva Ekeberg *hytkyi* avuttomana leveässä vuoteessaan [ankarasti **yskien**], [sairauden turvottamat **kasvot sinertäen**], ja [**lökähtymäisillään** ylöspyrkivään limaani]. (Itkonen 1953, 68)
- (19) *Peräännyin* ovesta [**kiitellen** vuolaasti] ja [omaankin myönteisyyteeni **tukehtumaisillani**]. (Kielipankki: Karjalainen 1995)

Eri lähteistä tapaamieni erisubjektisten 5. infinitiivin muotojen ja oman kielitajuni nojalla arvelen, että 5. infinitiivin ja 2. inf. instruktiivin nominatiivimuotoisten subjektien esiintymistä säätelevät hyvin samankaltaiset rajoitukset. 2. inf. instruktiivin nominatiivisubjektien – tai toisinaan rakenteen muiden jäsenten – tarkoitteiden on selitetty yleensä kuuluvan ”hallitsevan lauseen subjektin tarkoitteelle joko osana itseään tai muuten” (Hakanen 1972, 67; samoin esim. Dubrovina 1972, 136; Ikola 1974, 51); esimerkeistä (16–18) nähdään, että ihmisiin viittaavien subjektien ”osia” voivat olla sydämen, jalkojen ja kasvojen lisäksi myös keho ja tajunta. Etäisempi, kalastajan ja veneen välinen omistus- tai hallussapitosuhde nähdään esimerkissä (20):

- (20) Kun hän [**vene** lohien painosta **uppoamaisillaan**] *souti* rantaan, olivat muut kalamiehet vastassa. (http://www.phnet.fi/public/www-vitsit/harrastus_kalastus.html 23.5.2003)

Harvinaisen monipuolinen nominativus absolutus -rakenteiden rypäs nähdään esimerkissä (21), jossa nominatiivisubjektien predikaatteina esiintyy niin adverbiaalisia verbi- ja substantiivimuotoja kuin *sekaisin*-adverbikin:

- (21) Tiedän tarkalleen, miltä tuntuu koiran omistajasta, joka [**silmät loistaen**] *lähtee* pihastani [**ensimmäinen pentunsa sylissä**], [**pää sekaisin** neuvoista ja hoito-ohjeista], [**mielessään pieni huoli** pärjäämisestä ja pennun hyvinvoinnin takaamisesta] ja [**sydän pakahtumaisillaan** onnesta]. (Bister 2000, 159–160)

Vaikka kyseiset verbimuodot subjektiosineen muistuttavat läheisesti verbittömiä *silmät tapillaan*- ja *varpaat kohollaan* -tyyppisiä rakenteita, esimerkiksi partitiivisubjektisen *Hän tulee papereita kädessä* -tyyppiin (ks. Hakanen 1972, 65) ei-finiittiset paralleelit tuntuvat kuitenkin semanttisesti mahdottomilta tai ainakin melkoisen kaukaa haettavilta (*?Hän tulee [papereita kädessä heiluen] ~ [rahaa taskusta putoamaisillaan]*). Vielä on hyödyllistä huomata, että sama- ja erisubjektisina konverbeinä toimivat 5. infinitiivin muodot voivat rinnastua myös muiden muassa 2. inf. instruktiivin kielteisenä vastineena käytettävään 3. inf. abessiiviin; tätä havainnollistaakseni joudun tyytymään itse keksimääni esimerkkiin (22). 5. infinitiivin, 2. inf. instruktiivin ja 3. inf. abessiivin keskinäistä yhteyttä vahvistaa edelleen sekin, että myös jälkimmäinen voi – ilmeisesti samoin,

edellä mainituin ehdoin – esiintyä paitsi gene|tiiv- myös nominatiivisubjektisena (23), joskin verrattain harvoin (ks. Ikola 1974, 51):

- (22) Hän *hiipi* eteiseen [ääntä **päästämättä**], [jännitykseen **pakahtumaisillaan**]. (JY)
- (23) Loput ehdot toimitan julkisuuteen kirjallisesti, Heinapuu *viisastelee* [**ilmekään** hänen kasvoillaan **värähtämättä**]. (Kielipankki: Karjalainen 1995)

5. Viidennen infinitiivin ja kolmannen infinitiivin inessiivin yhteisiä piirteitä

Seuraavaksi nostan esille 5. infinitiivin suhteen 3. inf. inessiiviin, joka on monessakin suhteessa 5. infinitiiviä lähimmin muistuttava suomen verbimuoto. Tässäkin jaksossa kiinnitän päähuomioni näiden muotojen vähemmän tunnettuihin funktioihin. Tähänastisessa tutkimuksessa on jo useaan otteeseen mainittu proksimatiivisen *olla tekemäisillään* -tyypin yhteys lähinnä progressiivisuutta ilmaiseviin *olla tekemässä* -rakenteisiin (esim. Tommola 1986, 227; 2000, 663, 666, 676; Metslang 1994, 151; Maamies 1997, 30–37); monesti on myös kiinnitetty huomiota 3. inf. inessiivin häilyvään asemaan erilaisten lokaalisten ja selkeämmin aspektuaalisten progressiivisten merkitysten ilmaisijana (3. inf. inessiivin nykyisestä asemasta keskellä typologisesti tavanomaista lokatiivista progressiiviksi -jatkumoa ks. edellä mainittujen lähteiden lisäksi esim. Huumo 1995, 10–13, 31–42; 1997, 227–229).

Progressiivisuuden ja proksimatiivisuuden raja ei ole aukoton, ja *olla tekemässä* -rakenteita voidaanakin käyttää myös proksimatiivisuuden ilmaisemiseen. Maamies (1997, 31–37) selittää *Pommi on räjähtämässä* -tyyppisten lauseiden saavan proksimatiivisen 'räjähtämäisillään'-merkityksen, kun punktuaalista, lähes kestotonta tilanmuutoksen hetkeä edeltävä tilanne kuvataan progressiivi-ilmauksen muodossa ikään kuin hidastettuna prosessina. *Olla*-verbin kanssa liittomuotomaisia rakenteita muodostavien 3. inf. inessiivin ja 5. infinitiivin samankaltaisuus – ja jopa niiden keskinäinen vaihdettavuus – näkyy hyvin esimerkeissä (24–25):

- (24) Se on venytetty kuten kuminauha, joka *on* [juuri **katkeamaisillaan**] tai [**vetämässä** itsensä takaisin yhdeksi sykkyräksi]. (Kielipankki: Demari 1995)
- (25) Neuvostojoukot *olivat* lopulta Kannaksen rintamalla [**pääsemässä** Säkijärvellä Viipuriin johtavalle tielle], Vuosalmella **murtumaisillaan** sekä Laatokan Karjalassa niin ikään **murtumaisillaan**, kun rauha Moskovassa 12. maaliskuuta allekirjoitettiin. (Kielipankki: Aamulehti 1999)

Tämäntapaisia esimerkkejä tarkasteltaessa on hyvä panna merkille, että 5. infinitiivi on ensi sijassa suomalais-karjalainen verbimuoto, jonka pääasiallisena vastineena monissa lähisukukielissä käytetään suomalaisessa kielitieteessä| 3. inf. inessiiviksi kutsuttua muotoa.⁸ Muista näille

muodoille yhteisistä käyttöympäristöistä voi mainita seuraavat esimerkit:

- (26) Hukkuneen koiran *löysi* vedestä [talutushihnasta **roikkumassa**] laiturille tullut sivullinen. (Kielipankki: Turun Sanomat 1999)
- (27) Tuskin tunsin sinua siihen aikaan ja sinä vain soitat, olet *löytännyt* torppasi alta [kylmään ja nälkään **kuolemaisillaan**] **kaksi kissanpentua** ja kun minulta juuri on kuollut rakas Mikki niin minä varmaan [– –] (Kielipankki: Kustannusosakeyhtiö Otava 1995)

Esimerkin (26) *roikkumassa* edustaa 3. inf. inessiivin verrattain tavallista käyttöä havaintoverbien objektien yhteydessä, pääverbien objektien sekundäärisinä predikaatteina, ja esimerkin (27) proksimatiivinen 5. infinitiivi näkyy moitteettomasti sopivan samanlaiseen rakenteeseen. Esimerkkien (26–27) *roikkumassa*- ja *kuolemaisillaan*-muotojen merkityserot noudattelevat edellä mainittujen liittomuotomaisten rakenteiden eroja, ja sama ero näkyy jo verbilekseemien semantiikassa: ensi sijassa progressiivis-duratiivista 3. inf. inessiiviä sopii luonnostaan käyttää roikkumisen kaltaisesta imperfektiivisestä tilasta puhuttaessa, kun taas kuoleminen on punktuaalinen tapahtuma, jonka lähellä – ”kuolemaisillaan” – olemisen tila kestää kauemmin kuin itse kuolinhetki. Tässä artikkelissa en käy laajemmin pohtimaan sitä, miten esimerkkien (26–27) kaltaiset rakenteet ovat syntaktisesti analysoitavissa. Toisaalla komin, pohjoissaamen ja eräiden muiden kielten esimerkkiä (26) vastaavia rakenteita esitellessäni olen kiinnittänyt huomiota siihen, kuinka tällaisten rakenteiden ei-finiittiset muodot muistuttavat konverbejä (vapaita ei-finiittisiä adverbialleja) sikäli, että ne on yleensä mahdollista poistaa ilman, että lauseen syntaktinen ja semanttinen täydellisyys siitä periaatteessa kärsisi (ks. Ylikoski 2001, 212–216; 2002, 120–122 ja siellä mainittu kirjallisuus).

3. inf. inessiiville ja 5. infinitiiville yhteisistä adverbiallisista käyttötavoista on paikallaan huomata sekin, että edellisessä jaksossa puheena olleissa nominativus absolutus -rakenteissa voi ei-finiittisenä predikaattiosana tuki esiintyä – 5. infinitiivin, 2. inf. instruktiivin ja 3. inf. abessiivin lisäksi – myös 3. inf. inessiivi:

- (28) Ja kun hän eräänä päivänä, [hihat ylös käärittyinä] ja [**leveä olkihattu** päätä **suojaamassa**], *puuhasi* työnsä ääressä ... (Dubrovina 1972, 179 < Aho, *Kootut teokset*)
- (29) Silloin *seisoivat* yht’äkkiä rannalla isä ja tuo nuori ylioppilas, [valkoinen lakki reippaasti takaraivolla] ja [**matkalaukku** kupeella **riippumassa**] (Dubrovina 1972, 179 < Aho, *Kootut teokset*)
- (30) Äärimmäisen tehokkaastakin varoittimesta on kovin vähän apua, jos vahvasti juopunut

18

19

⁸ Proksimatiivisessa merkityksessä käytetyistä vepsän ja viron (*olla* +) *mas*-muodoista ks. esim. Kettunen (1943, 497), Metslang (1994, 151) ja Tommola (2000). Nämäkin muodot voivat esiintyä myös muiden verbien yhteydessä:

- (ii) Homaič hän, teverel *magadab* koir, **prapadimas** jo; [– –] (NEV1:48)
’Huomasi hän, tienvieressä makaa koira, kuolemaisillaan jo’
- (iii) ”Kas see on Ihalainen vöi?” *sai* viimaks Anna Liisagi *öeldud*, [ise hirmust ja häbist **suremas**]. (Lassila 1957, 160; vrt. esim. 3)

Hyvin samaan tapaan käytetään myös alkuperältään ims. 3. inf. inessiiviä muistuttavaa, *aktion essiiviksi* kutsuttua pohjoissaamen *min* ~ *me(n)* -tunnuksista muotoa (Ylikoski 2002, 128–129).

sammuu sänkyynsä [**savuke** kädessä tai suupielessä **roikkumassa**]. (Kielipankki: Hämeen Sanomat 2000)

Esimerkeistä (28–29) Dubrovina (1972, 179) huomauttaa, että tällaisissa rakenteissa 3. inf. inessiivi kilpailee sitä paljon yleisemmän 2. inf. instruktiivin kanssa. 3. inf. inessiivin korvaaminen 2. inf. instruktiivilla tuntuukin mahdolliselta kaikissa esimerkkien (28–30) rakenteissa: – – *leveä olkihattu pääätä suojaten puuhasi* – –; *tuo nuori ylioppilas* – – *matkalaukku kupeella riippuen*; – – *sammuu sänkyynsä savuke kädessä tai suupielessä roikkuen*. Päinvastainen korvaaminen ei suinkaan ole yhtä helppoa (**änkytti jalat tutisemassa* [16], **lähti silmät loistamassa* [21]), ja rajoitukset lienevät samanlaisia kuin 3. inf. inessiivin käytön suhteen yleisemminkin (ks. esim. Heinämäki 1995; Maamies 1997, 30–31). Toisin sanoen esimerkiksi rakenteiden *olkihattu pääätä suojaten* ja *olkihattu pääätä suojaamassa* merkityserot vaikuttavat noudattelevan yksinkertaisten verbimuotojen (*pääätä suojaasi olkihattu*) ja *olla* + 3. inf. inessiivi -rakenteiden (*pääätä oli suojaamassa olkihattu*) välisiä eroja. — Harvinaisuudestaan huolimatta *olkihattu pääätä suojaamassa* -tyyppisiä rakenteita voinee pitää kohtuullisen odotuksenmukaisinkin, rinnastuuhan 3. inf. **inessiivi** myös moniin *kädet taskussa* -tyyppisiin verbittömiin ilmaisuihin paljon läpinäkyvämmiin kuin esimerkiksi marginaalisesta instruktiivisijasta niin muodon kuin merkityksenkin suhteen etäinen 2. inf. instruktiivi.

6. Viides infinitiivi ja kolmannen infinitiivin inessiivi ajanmääritteinä

6.1. Temporaalistetut proksimatiivirakenteet

Seuraavaksi tarkastelen 5. infinitiivin ja siihen monella tapaa rinnastuvan 3. inf. inessiivin käyttöä ajan adverbiaaleina. Näiden muotojen temporaalinen käyttö on jopa edellä esitettyjä funktioita marginaalisempaa, ja lähes kaikki seuraavista esimerkeistä tulevatkin 180 miljoonaa sanaa kattavan Kielipankin aineiston ulkopuolelta. Osan olen löytänyt Internetistä yksinkertaisilla sanahauilla ja lisää esimerkkejä olen muodostanut itse; suomen kielessä mahdollisina ilmiöinä tällaistenkin ei-finiittisten rakenteiden olemassaolo on silti syytä tunnistaa. Merkityksiltään temporaalisilla 5. infinitiivin muodoilla tarkoitan mm. *nukahtamaisillaan*- ja *menehtymäisillään*-muotojen käyttöä seuraavissa esimerkeissä:

- (31) Joh. Muller on tutkinut ns. hypnagogisia hallusinaatioita (nimitti fantastisiksi näköilmiöiksi). Ne ovat usein sangen eloisia ja vaihtelevia kuvia, joita monet ihmiset **nukahtamaisillaan näkevät** ja joita he silloin voivat jonkin aikaa kokea silmät aukiksin. (http://edtech.oulu.fi/sampo/97-98/avoin/appro/unelijaa/freud.htm 23.5.2003) 19
— 20
- (32) Inigo ajatteli vielä liikata omin jaloin Jerusalemiin, kun *oli* pyhiinvaellustakin *tullut* [haavakuumeeseen **menehtymäisillään**] *luvatuksi*. (Kunnallislääkäri 1/2002: 29)

Esimerkkien (31–32) 5. infinitiivin muotojen pääverbeinä toimivat verbit *nähdä* ja *luvata*, mutta

pääverbien ja niiden proksimatiivisten määritteiden keskinäiset semanttiset suhteet poikkeavat edellä kuvatuista 5. infinitiivin käyttötavoista siten, että *nukahtamaisillaan* ja *menehtymäisillään* tulkitaan ensi sijassa ajan adverbiaaleiksi, ei niinkään pääverbien kuvaamien tekemisten tapaa, intensiteettiä tai subjektien tarkoitteen olotilaa kuvaavaksi adverbiaaliksi; esimerkissä (31) temporaalisen merkityksen puolesta puhuu myös *nukahtamaisillaan*-muotoon viittaava relatiivinen adverbi *silloin*. Myöskään esimerkin (33) merkitys ei sanottavasti muutu, vaikka siitä poistettaisiin proksimatiivista nominaalimuotoa hallitseva *olla*-verbi sekä nukahtamaisillaan olemisen ja näkemisen välisen temporaalisen suhteen eksplikoiva *kun*-konjunktio (33')!⁹ (Esimerkissä 33' mahdolliseen, tietynasteisesta adverbistuneisuudesta kielivään *nukahtamaisillani* ~ *nukahtamaisillaan* -vaihteluun palaan jaksossa 7.1.)

- (33) En mä osaa sillä tavalla että tämän piirrän huomenna. Paitsi joskus **kun on** juuri **nukahtamaisillaan** niin mä *näen* sen kuvan mielessäni ihan valmiina ja kun piirrän seuraavana päivänä, siitä tulee juuri sellainen. (Kielipankki: Helsingin Sanomat 1990)
- (33') En mä osaa sillä tavalla että tämän piirrän huomenna. Paitsi joskus juuri **nukahtamaisillani** (~ **nukahtamaisillaan**) mä *näen* sen kuvan mielessäni ihan valmiina ja kun piirrän seuraavana päivänä, siitä tulee juuri sellainen.

5. infinitiivin temporaalista käyttöä tarkasteltaessa selitykseksi tarjoutuvat Huumon (1997, 181–189, 237–266) pohdinnat perusmerkitykseltään ei-temporaalisten tila-adverbiaalien – mm. paikkaa ja olotilaa ilmaisevien adverbiaalien – temporaalisesta käytöstä, toisin sanoen tällaisten adverbiaalien merkitysten *temporaalistumisesta*:

Temporaalistumisessa on kyse ilmiöstä, jossa perusmerkityksensä puolesta muuta ulottuvuutta kuin aikaa ilmaisevan adverbiaalin käsitetään esittävän myös ilmaisemansa relaation kestoa. Temporaalistuminen saadaan aikaan sanajärjestyksen avulla sijoittamalla temporaalistettava adverbiaali lauseen alkuun, ajan adverbiaalien edelle [– –]. (Huumo 1997, 238.)

Huumo rajaa temporaalistumisen tarkastelun erilaisten substantiivisten adverbiaalien vaihteleviin tulkintoihin. Sanajärjestyksen keinoin temporaalis|tettavia adverbiaali-ilmauksia ovat esimerkiksi sellaiset ns. sisäisesti sidonnaisia tiloja ilmaisevat adverbiaalit kuin *humalassa* tai *flunssassa*. Huumon (1997, 252) esittämistä lauseista (34–35) nähdään, että perusmerkitykseltään ei-temporaalinen *flunssassa* voidaan lauseenalkuisena (35) tulkita ajanmääritteeksi, joka toimii temporaalisena kehyksenä kokonaiselle predikaatiolle *Elmeri luki kauhuromaaneja sängyssä*:

- (34) Elmeri luki sängyssä **flunssassa** kauhuromaaneja. (Huumo 1997, 252)
- (35) **Flunssassa** Elmeri luki kauhuromaaneja sängyssä. (Huumo 1997, 252)

Substantiivisista adverbiaali-ilmauksista tehdyt yleistyksiset eivät kuitenkaan sellaisinaan sovi kuvaamaan yllä mainittujen 5. infinitiivin muotojen temporaalisia funktioita. Ensinnäkin on

⁹ Hammari (1993, 166) esittää esimerkkejä (33) ja (33') muistuttavat lauseet *Olin jo nukahtamaisillani, kun vielä kuulin äänen* ja *Jo nukahtamaisillani kuulin vielä äänen*.

huomattava, että temporaalisena määritteenä proksimatiivinen verbimuoto ilmaisee pikemminkin ilmaisemansa relaation ajankohtaa kuin sen kestoa (ajankohtaa ilmaisevana voinee tosin pitää myös lauseen [35] aloittavaa *flunssassa*-määritettä). Oleellisempaa on kuitenkin se, ettei esimerkkien (31–32) ja (33') 5. infinitiivin muotojen temporaalista tulkintaa voi suoranaisesti pitää aktiivisen temporalistamisen seurauksena. Vaikka verbimuodot *nukahtamaisillaan* ja *menehtymäisillään* sinänsä ilmaisevatkin ”perusmerkityksensä puolesta muuta ulottuvuutta kuin aikaa”, esimerkkien (31–32) ja (33') ytimenä oleviin lauseisiin liittyvillä 5. infinitiivin muodoilla ei voi juuri muuta tehtävää kuvitellaakaan, vaikka ne esiintyisivät pääverbien jäljessäkin:

(31') Ne ovat usein sangen eloisia ja vaihtelevia kuvia, joita monet ihmiset *näkevät nukahtamaisillaan* ja joita he silloin voivat jonkin aikaa kokea silmät aukikin.

(33'') Mä *näen* sen kuvan joskus juuri **nukahtamaisillani** mielessäni ihan valmiina ja kun piirrän seuraavana päivänä, siitä tulee juuri sellainen.

Sikäli kuin variantit (31') ja (33'') ovat hyväksyttäviä virkkeitä, adverbiaalien *nukahtamaisillaan* ja *nukahtamaisillani* tulkittaneen silti merkitsevän ’nukahtamaisillaan ollessaan’ ja ’nukahtamaisillani ollessani’. Merkittävänä syynä tähän voi pitää sitä, että tavallisemmin eräänlaista tekemisen tapaa tai intensiteettiä ilmaisevaa valinnaista 5. infinitiivin muotoa ei kovinkaan luontevasti voi sellaiseksi tulkita silloin, kun kyse on yhtäältä näkemisestä ja toisaalta nukahtamaisillaan olemisesta; sen sijaan kielen käyttäjät pystyvät ajattelemaan, että jotkut voivat nähdä unenomaisia kuvia jo ennen varsinaista nukahtamista, ts. (**kun** he ovat) nukahtamaisillaan. Samoin voi selittää esimerkin (32); pyhiinvaelluksia luvattaneen erityisesti silloin, kun kuolema tuntuu lähestyvän.

Huumon tarkastelemaan adverbiaalien temporalistumiseen 5. infinitiivin temporaalinen käyttö liittyy joka tapauksessa siten, että temporaaliseksi tulkitsemieni proksimatiivirakenteiden luontevin paikka tuntuu olevan yleensä| niitä hallitsevien verbien edellä. On silti pidettävä mielessä, ettei poikkeavakaan sanajärjestys automaattisesti tee 5. infinitiivistä tai muista ei-temporaalisista adverbiaaleista temporaalisia määritteitä, joskin mahdollisuudet temporaaliseen luentaan saattavat lisääntyä (vrt. Huumo 1994, 72):

(6) [**Kuolemaisillani** epätoivosta ja häpeästä lasten edessä] *alan nyyhkyttää*. (Arbatova 1998, 17)

(36) **Kuolemaisillaan** isoäiti *alkoi hymyillä* levollisesti. (JY)

Esimerkin (6) lauseenalkuista proksimatiivirakennetta ei hevin tulkittane temporaaliseksi, koska tiedämme, että puhe epätoivon ja häpeän aiheuttamasta ”kuolemaisillaan” olemisesta on ymmärrettävä metaforiseksi liioitteluksi. Todellisuudessa tässä ei ole kyse kuolemasta, jonka temporaaliseen läheisyyteen päälauseen kuvaaman nyyhkyttämisen voisi kytkeä; esimerkissä (36) kuolemaisillaan oleminen on kuitenkin tulkittavissa todellista kuolemaa edeltävän hymyilemisen ajankohdaksi.

6.2. Temporaalistajat

Adverbiaalien temporaalistumista tarkastellessaan Huumo (1997, 255–265) kiinnittää sana-järjestyksen muuntelun lisäksi huomiota toiseen perusmerkityksiltään ei-temporaalisten adverbiaalien tulkintaa muuttavaan ilmiöön, ns. temporaalistajiin, jollaisia hänen mukaansa ovat mm. adverbit *jo*, *vasta* ja *vielä*. Tyypillisimmissä funktioissaan ne edeltävät perusmerkityksiltäänkin temporaalisia adverbiaaleja korostaen adverbiaalin ilmaiseman ajankohdan asemaa osana laajempaa aikasuhteiden jatkumoa sekä lisäten lauseeseen puhujan käsityksen siitä, että puheena olevaa ajankohtaa voi pitää varhaisena (*jo*) tai myöhäisenä (*vasta*, *vielä*); tämä funktio nähdään esimerkiksi lauseiden *Vuonna 1994 Elmeri oli sairas* ja *Jo vuonna 1994 Elmeri oli sairas* merkityseroissa (Huumo 1997, 256).

Varsinaisina temporaalistajina tällaisia adverbeja voi pitää silloin, kun ne esiintyvät muiden kuin temporaalisten adverbiaalien edessä; tällöin ne – samaan tapaan kuin adverbiaalin siirtäminen lauseen alkuun – ”antavat tila-adverbiaaleille merkityksen, jossa adverbiaalin ilmaisema tila kytkeytyy implikoituun peräkkäisten tilasuhteiden sarjaan” (Huumo 1997, 255). Temporaalistuvat 5. infinitiivin muodot rinnastuvat ensi sijassa toiseen Huumon kuvaamista temporaalistumisen alatyypeistä, jota hän kutsuu *sisäiseksi temporaalistumiseksi*. Sisäisessä temporaalistumisessa temporaalistettu adverbiaali kuvaa yhtä osaa ”peräkkäisten tilasuhteiden sarjasta”, jossa jokin olio – yksinkertaisimmillaan lauseen subjektin referentti – sijaitsee eri aikoina eri tiloissa (esimerkiksi eri paikoissa, eri omistajilla tai erilaisissa olotiloissa). Esimerkiksi lauseessa (37) *vasta*-adverbin temporaalistama *flunssassa* nostaa esiin| flunssassa olemisen yhtenä vaiheena Liisan terveydentilassa, Huumon (1997, 256) sanoin ”implikoi Liisan olotilojen jatkumon”:

(37) **Vasta flunssassa** Liisa muisti unohtaneensa hakea rokotuksen. (Huumo 1997, 256)

Vastaavantyyppinen tila-adverbiaalien temporaalistaminen näkyy olevan mahdollista myös proksimatiivi-ilmauksissa; jonkinlaisina temporaalistajina voitaneen pitää jo edellä esittämässäni esimerkissä (33') nähtyjä *joskus*- ja *juuri*-adverbeja (*joskus juuri nukahtamaisillani*), *joskus* tosin voitaneen ymmärtää myös hallitsevan lauseen predikaatin määritteeksi. Esimerkeistä (38–39) nähdään, että *kuolemaisillaan*-adverbiaalien ilmaisemat olotilat voidaan esittää osina monivaiheisia, ajassa eteneviä olotilojen jatkumoa myös *kin*-liitepartikkelin avulla:

(38) **Kuolemaisillaankin** hän *sai kirjoitettua* omalla verellään lattiaan vihjeen Mulderille hänen uudesta tietolähteestään.

(<http://personal.inet.fi/koti/jsintonen/Xfiles/Frames/henkilot/tietol.html> 23.5.2003)

(39) Kun Kuningas Lear (Matti Salminen) samannimisessä oopperassa *laulaa kuolemaisillaankin* voimakkaasti ja kovalla äänellä, on parasta muistaa, että ooppera elää nyt tuon kuolevan henkilön tahdissa, eikä suinkaan oikeassa ajassa – kuoleva ehtii kuulemma sekunnissa ajatella läpi koko menneen elämänsä!

(<http://www.operafin.fi/oop/ooppera/libretisti.html> 23.5.2003)

Edellä mainituista temporaalistavista adverbeista poiketen *kin*-partikkelilla ei itsessään ole erityistä temporaalista merkitystä, ja esimerkkien (38–39) *kuolemaisillaankin*-muotojen *-kin* onkin pohjimmiltaan pikemmin ’jopa’-merkityksinen ”konsessiivistaja” kuin temporaalistaja.¹⁰ Yhtä kaikki, tällainen konsessiivistettu adverbiaali erottaa kuolemaisillaan olemisen muista, sitä edeltävistä tai sitä seuraavista olotiloista vähintäänkin yhtä selvästi kuin varsinaiset temporaalistajat.

Kuten esimerkistä (39) nähdään, konsessiivistetun tai temporaalistetun adverbiaalini ei välttämättä tarvitse esiintyä poikkeuksellisessa lauseenalkuisessa asemassa, vaan pelkkä tilojen jatkumoon viittaava temporaalistaja riittää. Erityisen hyvin tämä käy ilmi esimerkeissä (40–41), joissa sanajärjestyksen vaihtelua ei seuraa esimerkkiparissa (34–35) nähdyn kaltainen ajankohta/olotila -merkitysero. Huomattavaa on sekin, että perusmerkitykseltään ei-temporaalisen adverbiaalini merkitystä voi olla muokkaamassa useampikin temporaalistaja; keksimieni esimerkkien (40–41) *vielä* ja *-kin* yhdessä tekevätkin 5. infinitiivin temporaalisen tulkinnan liki väistämättömäksi:

- (40) a. [**Vielä kuolemaisillaankin**] Elmeri *luki* kauhuromaaneja.
b. Elmeri *luki* kauhuromaaneja [**vielä kuolemaisillaankin**].¹¹
- (41) a. [**Vielä** suohon **uppoamisillaankin**] Pekka *jaksoi valittaa* mäkäräisistä.
b. Pekka *jaksoi valittaa* mäkäräisistä [**vielä** suohon **uppoamisillaankin**].

6.3. Temporaalistettu kolmannen infinitiivin inessiivi

Temporaalimerkityksisten proksimatiivirakenteiden jälkeen esitän vielä muutaman huomion 3. inf. inessiivin funktioista ajanmääritteenä. Kirjoitetun yleiskielen osalta tällaisista funktioista ei ole paljon sanottavaa; kielessähän on olemassa erityisesti ajanmääritteenä käytettävä ei-finiittinen muoto, 2. inf. inessiivi. 2. ja 3. inf. inessiivien eroa lienee vanhastaan pidetty niin selvänä, ettei sitä ole tarvinnut laajemmalti selittää; silloin kun näiden muotojen keskinäiset suhteet on mainittu, 2. inf. inessiivi on suorasukaisesti todettu merkitykseltään temporaaliseksi ja 3. inf. inessiiviä on luonnehdittu lähinnä lokaaliseksi – ei-temporaaliseksi – ei-finiittiseksi muodoksi (esim. Saukkonen 1965, 44–46; Huumo 1997, 22–23). Erityisesti puhutusta kielestä olen kuitenkin pannut merkille lauseita, joista nähdään, että myös 3. inf. inessiivi voidaan joissakin tapauksissa temporaalistaa:

- (42) [**Kerran leikkimässä**] Juhanalla *jäi* saapas *kiinni* sinne mutaan. (JY, omat muistiin-

¹⁰ Kiitän tästä huomiosta Tero Kainlauria.

¹¹ Temporaalistajien merkityksellisyys näkyy myös siinä, että ainakin esimerkkiä (40b) vastaava temporaalistajaton *kuolemaisillaan* lienee ymmärrettävä pelkäksi olotilan määritteeksi. Tällöin tuntuu kuitenkin tarpeelliselta ilmoittaa syy tähän olotilaan, ja syyksi tuntuu sopivimmalta mainita esimerkiksi jännitys, jonka ansiosta puhe kuoleman läheisyydestä tulkitaan vertauskuvalliseksi ja niin muodoin vaikeammin temporaalistettavaksi (vrt. esimerkit 6 ja 36 yllä):

(iv) Elmeri *luki* kauhuromaaneja [jännitykseen/?syöpään **kuolemaisillaan**].

panot)

- (43) *Aku Ankk*a on semmonen ettei niitä oikein voi [tenttiä **valvomassa**] lukea. (JY, omat muistiinpanot)

Esimerkkejä (42–43) voinee pitää puhutun suomen käypinä lauseina. Mielenkiintoista on havaita, että esimerkin (42) lauseenalkuinen, *kerran*-adverbin kanssa esiintyvä *leikkimässä* näkyy temporaalistetun melko tarkkaan samalla tavalla kuin edellä tarkasteleman *proksimatiiviset* muodot, ja myös esimerkin (43) *valvomassa* edeltää pääverbiään. Temporaalimerkityksiseen 2. inf. inessiiviin (*kuunnelle*ssa) rinnastuu myös kirjoitetusta kielestä tapaamani esimerkin (44) *kuuntelemassa*:

- (44) Arjavan pääsiäinenkin meni Padasjoella [**kuuntelemassa** pöllöä, joka ei lopulta äännähtänytkään]. (Helsingin Sanomat 18.5.2003)

24
—
25

Kiinnostavaa on edelleen se, että samantyyppisiä rakenteita esiintyy myös lähisukukielissä (45–46), ja temporaalisina määritteinä voi pitää myös varhaisempaa kirjasuomea edustavien esimerkkien (47–48) *wenettä laatimassa*- ja *vihtomassa*-rakenteita (lisäesimerkkejä ks. Kiuru 1989, 436):

- (45) ”A midag, mänin kalad samha prolubale, da *peksibad* minun [kalad **samas**].” (NEV2:2)
’Ka mitä, menin kaloja pyytämään, avannolle, ja pieksivät minut kaloja pyytäessä.’
- (46) **Uisutamas nägin** Mari lapsepõlvesõbra. (Erelt ym. 1993, 73)
- (47) Wäinämöinen [wenettä **laatimassa**] *uupuu* kolme sanaa. (Kiuru 1989, 436 < Lönnrot, Kalewala [esipuhe, 1835])
- (48) **Vihtomassa pitäisi oltaman** ääneti, etteivät hyttyiset ja muut syöpäläiset vaivaisi suvella; [– –] (Kiuru 1989, 436 < Warelius, Kertomus Tyrvään pitäjältä 1853 [1854])

Aivan mahdottomalta ei tunnu, että esimerkin (45) jälkimmäinen lause suomennettaisiin sanoin *pieksivät minut kaloja pyytämässä*. Samoin esimerkin (46) voinee kääntää lauseella *Luistelemassa mä näin Marin lapsuudenkaverin*, jossa *luistelemassa*-määritteen ymmärretään tarkoittavan likimain ’luistelemassa ollessani’, ja vielä hyväksyttävämpänä voi pitää *kerran*-sanalla täydennettyä lausetta *Kerran luistelemassa mä näin Marin lapsuudenkaverin* (vrt. esim. 42). (Kirjoitetussa muodossa esimerkin [45] *uisutamas* ja sen suomennos *luistelemassa* voidaan periaatteessa ymmärtää myös päälauseen objektin sekundaarisiksi predikaatiksi [vrt. 27], mutta *kerran*-tyyppiset temporaalistajat tehnevät tällaiset lauseet yksiymmärteisiksi; puheessa väärät tulkinnat estänee kahden eri luennan välinen intonaatioero.)

Esimerkkejä (42–48) lähemmin tarkasteltaessa huomataan, että niistä jokaisessa 3. inf. inessiivi viittaa jossakin tietyssä paikassa suoritettavaan toimeen, joten tällaiset ajanmääritteiksi tulkittavat verbimuodot ovat siis eräänlaisia temporaalistuneita paikan-, eivät esimerkiksi olotilanmääritteitä. Erelt ym. (1993, 73) esittävätkin lauseen (46) viron kieliopin paikanmääritteitä kuvaavassa jaksossa; kirjoittajien mukaan *uisutamas* toimii vapaana *kus?*-kysymykseen vastaavana adverbialina. 3. inf. inessiivin lokaalisia funktioita ei sinällään ole tarpeen ryhtyä todistelemaan,

onhan jo Saukkonen (1965, 1966) laajasti kuvannut, kuinka *mA*-aineksinen ”3. infinitiivi” monissa sijamuodoissaan on vähitellen vallannut alaa itämerensuomalaisten kielten kantamuodoissa alkuaan myös lokaalisissa tehtävissä toimineilta *tA*- ja *te*-aineksisilta ei-finiittisiltä verbimuodoilta (2. ja 3. inf. inessiivien suhteista ks. erityisesti Saukkonen 1965, 43–46). Esimerkkien (42–48) temporaalis-lokaalisten verbimuotojen voinee ajatella kuvastelevan rakenteita, jollaisissa 2. inf. inessiivi on muinoin saanut ensimmäiset temporaalet tehtävänsä.¹²

7. Viidennen infinitiivin syntaksi, semantiikka ja suhteet muihin ei-finiittisiin verbimuotoihin

7.1. Adverbiaalinen verbimuoto

Vaikka suomen ns. 5. infinitiivi lähes poikkeuksetta esitelläänkin kieliopissa yhtenä ei-finiittisistä verbimuodoista, näitä *mAisilla*-tunnuksisia muotoja – tai ainakin osaa niiden esiintymistä – on toisinaan luonnehdittu myös adverbeiksi. Karlsson (1960, 97–99) tarkastelee 5. infinitiivin muotoja yhtenä yleiskielessä esiintyvistä ”tilaa merkitsevistä produktiivisista adverbityypeistä”, mutta ei tarkemmin perustele, minkä takia näitä muotoja on pidettävä adverbeina; Karlsson ei tosin suoranaisesti kiellä sitä, että 5. infinitiiviä voitaisiin pitää myös verbimuotona. Maamies (1990, 1997) kiinnittää huomiota 5. infinitiivin sanaluokkaan hieman enemmän. Jaksossa 2 oli jo esillä, että Maamies erottaa ns. propinkvatiivina toimivat *mAisilla*-muodot samaisten muotojen adverbisiksi katsomistaan käyttötavoista; jälkimmäinen, ”adverbin merkitys”, tällä muodolla on hänen mukaansa esimerkiksi lausetyypissä *puu huojui kaatumaisillaan*.

Maamies (1997, 20) sanoo artikkelissaan tarkastelevansa ”*maisillaan*-johdosten” kieliopillistumista, jonka myötä ”tilaa ilmaiseva adverbi on alettu mieltää verbiparadigman jäseneksi”. Jo jaksossa 2 mainitsin Maamiehen selvittelevän 5. infinitiivin menneisyyttä murteissa ja kansanrunoissa tavattavien *poikimoissaan*-, *poikimoisilleen*- ym. verbikantaisten kiteytyneiden sanamuotojen pohjalta. Hän toistaa useaan kertaan, että kyseessä on ”kieliopillistumisprosessi, jossa tilaa ilmaisevasta paikallissija-adverbista on kehittynyt verbiparadigman jäsen” (s. 21), ”adverbi-johdos on alettu hahmottaa ’vähällä olemista’ ilmaisevaksi verbimuodoksi” (s. 37). Maamies esittääkin hypoteeseja semanttisista kehityskuluista, joiden myötä alkuaan tilaa ilmaiseista *poikimoissaan*- tyyppisistä adverbeista ja toisaalta esimerkiksi innokkuutta ja aikomusta

¹² Myös 3. inf. inessiivin temporalistamisella vaikuttaa olevan omat rajoituksensa, joiden tarkempi selvittäminen ei suoranaisesti kuulu tämän tutkimuksen piiriin. Näyttää kuitenkin siltä, että temporalistettujen 3. inf. inessiivien taustalla oleva lokaalinen merkitys liittyy läheisesti de Grootin (2000) *absentiiviksi* kutsumaan ilmiöön, ts. tiettyjen verbimuotojen ja -rakenteiden kykyyn kuvata ”poissaoloa”, toimintaa, jonka tapahtumapaikka (jossakin ”muualla”, deiktisen keskuksen ulkopuolella) sekä myös kesto ja ajankohta ovat tavalla tai toisella vakioisia. On huomionarvoista, että lokatiivisimmissä funktioissaan esiintyvä 3. inf. inessiivi voi usein saada jopa adverbinomaisen demonstratiivisen määritteen *siellä*, jolla myös ilmeisen monet ”temporaalistetut” 3. inf. inessiivit voidaan ”lokatiivistaa” (*siellä leikkimässä...*, *siellä tenttiä valvomassa...*, *siellä pöllöä kuuntelemassa...* jne.). Esimerkiksi muutosverbeistä muodostetut 3. inf. inessiivin muodot vaikuttavat kuitenkin olevan paljon huonommin temporalistettavissa ja lokatiivistettavissa: *Tämä paita oli kuivumassa ulkona*, mutta *?(Siellä/kerran) kuivumassa tämä paita kutistui entisestään*. — Aihe kaipaa lisätutkimusta.

ilmaisevista *olla menollaan/tulollaan* -tyyppisistä ilmauksista on päädytty nykykielen propinkvatiiviseen eli *olla*-verbin kanssa esiintyvään 5. infinitiiviin. Maamies ei kuitenkaan lainkaan pohdi – sen enempää synkronisesta kuin diakronisestakaan näkökulmasta – sitä, miten *mAisilla*-verbimuodot muotovariantteineen voidaan morfologian tai syntaksin tasolla erottaa samanmuotoisista adverbeista.

Kun 5. infinitiiviä on luonnehdittu adverbiksi, sitä on tarkasteltu enemmän tai vähemmän kielihistoriallisesta näkökulmasta, jolloin se useimmiten nähdään jonkinlaisten *mA*-aineisten sananmuotojen monikon adessiivimuotona.¹³ 5. infinitiivin syntaksia ja semantiikkaa tarkasteltaessa onkin hyödyksi verrata sitä muihin morfologisesti monikollisiin, mutta sijataivutuksen suhteen vajaaparadigmaisiin muodosteisiin. Tällaisista voi mainita esimerkiksi Karlssonin (1960, 94–98) tarkastelemat *liepeillä-*, *lähettyvillä-*tyyppiset muodosteet ja eritoten merkityksen puolesta 5. infinitiiviin rinnastuvat ilmaukset *viimeisillään* tai *lopuillaan* (vrt. *loppumaisillaan*); Karlssonin mukaan kyseisten muotojen – myös *mAisilla*-muotojen – monikollisuudessa on kyse monikon kyvystä toimia likimääräisyyden ilmaisukeinona. Tällaiset ja monet muutkin monikolliset ilmaukset ovat usein olosijaisia, mutta toisinaan niillä on myös tulo- ja erosijaisia varianteja; *mAisilla*-muodon suhteen huomionarvoisia ovat esimerkiksi sellaiset olo- ja tulosijoissa esiintyvät olotilanilmaukset kuin *juovuksissa*, *juovuksiin* tai *väsyksissä*, *väsyksiin*. Toisinaanhan tavataan myös allatiivisia *mAisilleen*-muotoja:

- (49) Oli kuin rannaton, suunnaton joki olisi vastustamattomasti vyörynyt hänen sisimpäänsä, *täyttänyt* hänen rintansa **halkeamaisilleen**. (Dubrovina 1972, 203 < Waltari, *Koiranheisipuu*)
- (50) Grunbeinin runoa kannattaa kireä lanka, lähes **katkeamaisilleen** *viritetty* säie. (Kielipankki: Demari 1999)

mAisilleen-muodot vaikuttavat kuitenkin hyvin harvinaisilta: Kielipankista olen löytänyt tällaisia ”5. infinitiivin allatiiveja” vain esimerkin (50) lauseen sekä samansisältöisen uutisotsikon. Tällaisia marginaalisia sananmuotoja voinee syystä pitää lähinnä adverbeina, sillä niillä ei liene kaikkia alempana puheeksi tulevia verbeille ominaisia piirteitä, joita ensi sijassa verbimuodoksi katsomallani *mAisilla*-proksimatiivilla kuitenkin lähes kaikissa funktioissaan on. Sama pätee myös Penttilän (1957, 291; 1964, 295) mainitsemiin kansanrunoudessa tavattaviin *kuulemaisissani*- ja *koskemaisittani*-muotoihin, joita Siron (1964b, 298) tavoin sopii pitää varsin marginaalisina ja elävään kieleen kuulumattomina kielenaineiksina (varhaisempien kielioppien *sanomaisissa*-, *sanomaisista*- ym. muodoista ks. esim. Collan 1847, 86 sekä Maamies 1990, 7, 110). Hieman hyväksyttävämmältä tuntuu Hammarin (1993, 166) konstruoima 5. infinitiivin ablatiivi, esim. *?Hän pelasti minut hukkumaisiltani*.

¹³ Penttilä (1957, 291) kuvaa 5. infinitiivin osana suomen nomininjohtimien esittelyä, ”deverbaalisen *mainen*-, *mäinen*-johdannaisen” monikon adessiiviksi (ks. myös Hakulinen 1979, 209–210); samoin hän pitää (mts. 290, 292) nominijohdoksina myös muiden kielioppien 3. ja 4. infinitiiveiksi kutsumia muotoja.

Nykykieltä synkronisesti tarkasteltaessa ei kuitenkaan ole syytä jäädä vertailemaan 5. infinitiiviä vain *lopuillaan-*, *juovuksissa-* tai *poikimoissaan-*tyyppisiin adverbisiin. On selvää, että 5. infinitiivillä on paljon verbeille tyypillisiä ominaisuuksia, joiden nojalla sitä voidaan pitää yhtenä ei-finiittisistä verbimuodoista. Se, että 5. infinitiivin verbeille tyypillisiä ominaisuuksia ei aiemmassa tutkimuksessa ole erityisemmin korostettu, saattaa johtua siitä, että niiden olemassaoloa ei yleensä ole kyseenalaistettukaan. Katson kuitenkin parhaaksi eksplikoida muutaman syyn, miksi pidän 5. infinitiiviä ennen kaikkea verbimuotona, ja adverbina vain satunnaisissa tapauksissa. Puuttumatta kovinkaan syvällisesti taivutuksen ja johtamisen – tässä tapauksessa verbitaivutuksen ja adverbijohtamisen – monisyiseen rajanvetoon huomautan, että nykykielen 5. infinitiivin voi katsoa kuuluvan verbin paradigmaan muun muassa siksi, että sen voi muodostaa periaatteessa kaikista verbeistä täysin produktiivisesti ja säännönmukaisesti, ja säännönmukaisia nämä muodot ovat myös semanttisesti, ts. itse muodon merkitys ja sen käyttömahdollisuudet ovat aina pääpiirteissään samanlaisia. (Taivutuksen ja johtamisen rajankäynnistä ks. esim. Korhonen 1974, 9–14 suomen ja sen sukukielten osalta sekä laajemmin esim. Haspelmath 1996.)

Erityisenä verbiyden tunnusmerkkinä on perinteisesti pidetty sitä, että verbimuodot saavat poikkeuksetta verbeille tyypillisiä määritteitä, ts. adverbiaaleja ja objekteja (ks. esim. Setälä 1952, 106; Korhonen 1974, 10–11). Vaikka proksimatiivisia 5. infinitiivin muotoja muodostetaan varsin usein erilaisista olotilan äkillistä muutosta kuvaavista yksipaikkaisista verbeistä (esim. *kuolla*, *nukahtaa*, *pudota* ja *haljeta*; palaan näihin jäljempänä) ja esimerkiksi transitiivisista verbeistä verraten harvoin, mitään periaatteellisia rajoituksia 5. infinitiivin muodostuksen ja sen saamien määritteiden suhteen en ole havainnut. Onkin tärkeää huomata, että myös muulloin kuin *olla*-verbin kanssa liittomuotomaisia rakenteita muodostaessaan 5. infinitiivi on yleensä selvä verbimuoto adverbiaalisine määritteineen, esim. *lökähtymäisillään ylöspyrkivään limaan* (18), *omaankin myönteisyyteeni tukehtumaisillani* (19), *vielä suohon uppoamaisillaankin* (41a–b). Objektillisiä, transitiiviverbeistä muodostettuja vapaina adverbiaaleina toimivia 5. infinitiivin muotoja en ole tutkimusaineistossani tavannut, mutta sellaisetkin vaikuttavat olevan aivan mahdollisia – jopa nominativus absolutus -rakenteissa, joissa 5. infinitiivillä voi siis olla samanaikaisesti sekä subjekti että objekti (vrt. *keho nestettä huutaen* [17] ja *leveä olkihattu päättä suojaamassa* [28]):¹⁴

- (51) Hän *kuunteli* uutisia kalmankalpeana, [**menettämäisillään** uskonsa kaikkeen, minkä puolesta oli uurastanut]. (JY)
- (52) Pieni Ali-poika *ratsasti* isänsä hartioilla nauraen, [pää kattoa **koskettamaisillaan**]. (JY)

5. infinitiivillä on toki toisinaan myös piirteitä, jotka tuovat mieleen adverbis. Jo jaksossa 3 tuli esille, että 5. infinitiivi voi rinnastua – niin syntaktisesti kuin semanttisestikin – muun muassa adverbisiin (esim. *tämä luhistumaisillaan ja hajallaan oleva valtio* lauseessa 10). Pitää kuitenkin

¹⁴ 5. infinitiivin verbiydestä kertoo myös rinnastuminen sekä 3. inf. inessiivin avulla muodostettaviin progressiivisiin rakenteisiin (esim. 24–25) että perfektiin (v):

- (v) Edelliset sopimukset **ovat** jo **umpeutuneet** tai juuri **umpeutumaisillaan**. (Kielipankki: Helsingin Sanomat 1996)

ymmärtää, että 5. infinitiivi rinnastuu adverbeihin niille yhteisten adverbiaalisten funktioiden ansiosta, mutta se ei tarkoita, että 5. infinitiivin muodot kuuluisivat adverbien sanaluokkaan. Adverbiaalisten funktioiden seurauksena lienee pidettävä myös erilaisia määrää tai suhdetta kuvaavia adverbeja, jotka 5. infinitiivin yhteydessä ovat suhteellisen tavallisia, esim. *lerpatti ... ihan tipahtamaisillaan* (2), *pullisteli kuin repeämäisillään* (7); esimerkeistä (53–54) nähdään, että tällaisissakin ympäristöissä 5. infinitiivi voi saada verbeille ominaisia määritteitä:

- (53) Se [ilo] sädehti hänen koko olemuksestaan, väliin tuntui että hän *oli* [siihen **aivan tukehtumaisillaan**], ja jollain tavalla [– –] (Kielipankki: WSOY:n kauno- ja tietokirjoja 1998)
- (54) Levytystilaisuudessa *olin* [**lähes purskahtamaisillani** nauruun], kun kappaletta tehtiin. (Kielipankki: Helsingin Sanomat 1996)

Lähinnä ainoa havaitsemani nimenomaisesti adverbeihin viittaava piirre on nähtävissä esimerkissä (33') jossain määrin mahdollisessa *nukahtamaisillaan* -muodossa:

- (33') Paitsi joskus juuri **nukahtamaisillani** (~ **nukahtamaisillaan**) mä *näen* sen kuvan mielessäni ihan valmiina ja kun piirrän seuraavana päivänä, siitä tulee juuri sellainen.

Sikäli kuin inkongruentti *nukahtamaisillaan* on tässä yhteydessä mahdollinen, se muistuttaa sellaisia puhekielessä tavallisia ilmaisuja kuin *Sä teit ton tahallaan, sä taidatkin olla vähän päissään*, jollaiset Vilkuna (2000, 236) selittää leksikaalistumiksi, joita tapaa erityisesti substantiivien ja adverbien rajamaastoon kuuluvien vajaaparadigmaisten nominien yhteydessä. Muistettakoon tässäkin yhteydessä edellä mainittu *-mÄisilla-* : *-mÄisille-* ”paradigma” ja se, että *mÄisille*-muodot rajoittunevat käytännössä kolmannen persoonan *mÄisilleen*-muotoihin. — Tällainen yksittäisten proksimatiivimuotojen adverbistuminen onkin oikeastaan melko odotuksenmukaista; onhan muistakin adverbiaalisista verbimuodoista – adverbiaalisista substantiivimuodoista puhumattakaan – irtautunut sellaisia adverbeja kuin esim. *tietenkin, yllättäen; epäilemättä, lakkaamatta; eläissään* (huom. myös *en ole eläissään kuullut, että ...*). Myös 5. infinitiivin melkoisen alhainen frekvenssi lienee omiaan luomaan vaikutelman yksittäisistä, leksikkoon kuuluvista adverbistuneista *mÄisillÄän*-muodoista. Esimerkin (33') edustamia *joskus nukahtamaisillaan mä näen* -tyyppisiä ilmaisuja on kuitenkin pidettävä pääpiirteissään selvästi verbimuodoksi tulkittavan 5. infinitiivin käytön reunailmiönä.¹⁵ Suomen ns. 5. infinitiiviä voi siis nähdäkseni parhaiten luonnehtia syntaktisilta funktioiltaan *adverbiaaliseksi verbimuodoksi*; jäljempänä palaan vielä tarkemmin tähän määritelmään, joka auttaa ymmärtämään myös muutamia muita suomen ei-finiittisiä verbimuotoja ja niille yhteisiä piirteitä.

¹⁵ Puhutusta kielestä olen pannut merkille myös lauseen *Illalla nukahtamaisilla mulla pyöri mielessä mikä sille [vastasyntyneelle sisarenpojalle] vois tulla nimeks.* Tällaisia omistusliitteettömiä 5. infinitiivin muotoja voinee pitää jopa jonkin verran odotuksenmukaisena osana laajempaa, koko kieltä koskettavaa possessiivisuffiksien käytön vähenemistä. Puheena olevassa lauseessa huomionarvoista on, että 5. infinitiivin ilmipanematon subjekti ei ole sama-viitteinen hallitsevan lauseen subjektin, vaan sen adverbiaalisen jäsenen *mulla* kanssa. (Vanhoissa kansanmurteissa tavattavista *olla*-verbin eri persoonamuotojen kanssa esiintyvistä *mÄisilla-* ja *mÄisillÄän-* muodoista ks. Virtaranta 1957, 750–751 ja Maamies 1990, 69).

7.2. Proksimatiivinen olotilan määrite

Edellä olen toistuvasti luonnehtinut 5. infinitiiviä *proksimatiiviseksi* verbimuodoksi; tällä olen viittanut siihen, että kaikki tapaamani 5. infinitiivin muodot kuvaavat ”lähellä olevaa” tekoa tai tapahtumaa. Toisaalta olen kuitenkin kiinnittänyt huomiota mm. siihen, että vapaana adverbiaalina esiintyvä 5. infinitiivi voi toisinaan toimia jopa temporaalisena määritteenä; tällaiset temporalliset 5. infinitiivin sisältävät rakenteet esitin (jaksossa 6) eräänlaisina poikkeuksina tavallisemmin pääverbin kuvaaman tekemisen tapaa tai subjektin tarkoitteen olotilaa kuvaavan 5. infinitiivin käytöstä.

Määrite *proksimatiivinen* kuvaa 5. infinitiivin merkitystä toisella tasolla kuin esimerkiksi *temporaalinen*. Proksimatiivisuudessa on kyse verbin aspektuaalisesta tulkinnasta; jaksossa 3 viittasin mm. Heineen ja Kutevaan, jotka tarkastelevat *proksimatiivisen aspektin* kieliopillistumista eri kielissä ja samassa yhteydessä viittasin tutkimuksiin, joissa suomen proksimatiiviset *olla* + 5. infinitiivi -rakenteet on mainittu pääasiassa *progressiivista aspektia* ilmaisevan 3. inf. inessiivin käyttöä tarkasteltaessa. (Viitteessä 14 huomautin myös proksimatiivin ja perfektin syntaktisesta rinnastettavuudesta.) 5. infinitiivin proksimatiivisessa merkityksessä ei ole kyse oikeastaan mistään muusta kuin siitä, mitä tämän muodon merkityksestä on jo vuosikymmeniä sitten sanottu. Vaikka jaksossa 2 referoimassani tutkimuserinteessä 5. infinitiivin on lähes aina kuvattu esiintyvän vain *olla*-verbin yhteydessä, tällaisten *olla tekemäisillään* -rakenteiden merkitysten luonnehdinnat sopivat muuttamattomina myös muiden verbien määritteinä toimivien 5. infinitiivin muotojen semanttisiksi määritelmiksi; 5. infinitiivin voi siis sanoa ilmaisevan **aina** ”tekoa, jonka toteutuminen on ollut aivan lähellä” (Setälä 1952, 116), ts. ”että teon tapah|tuminen on aivan lähellä, tuossa paikassa odotettavissa.” (Penttilä 1957, 416–417).¹⁶

Kun esimerkiksi jaksossa 6 nähtyjä 5. infinitiivin esiintymiä sanotaan temporaalisiksi, 5. infinitiivi määritellään suhteessa sitä hallitsevaan lauseeseen; tällöin on kyse propositioidenvälisistä suhteista, ts. proksimatiivisen 5. infinitiivin sisältävän rakenteen ja sitä hallitsevan lauseen sisältöjen keskinäisistä semanttisista suhteista. Ei-temporaalisina määritteinä esiintyvien proksimatiivisten rakenteiden suhteet niitä hallitseviin lauseisiin ovat kuitenkin hieman vaikeammin määriteltävissä. Jaksossa 2 mainittiin, että Dubrovinan (1972, 203) mukaan muiden kuin *olla*-verbin yhteydessä esiintyvät 5. infinitiivin muodot toimivat **tavan** määritteinä. Samoin olen itse toisaalla lyhyesti luonnehtinut esimerkin (4) *vene keikkui irtautumaisillaan* -rakenteen pohjoissaamenkielisen vastineen ei-finiittistä rakennetta lähinnä tavan ilmauksiin kuuluvaksi,

¹⁶ Tässä nykykielen synkroniseksi kuvaukseksi tarkoitettussa artikkelissa en pyri selittämään 5. infinitiivin proksimatiivista merkitystä sen suhteellisen transparentin *mAisilla*-tunnuksen osasten yksittäisistä merkityksistä käsin. Samalla jätän ottamatta kantaa esimerkiksi Karlssonin (1960) ja Maamiehen (1997) näkemyksiin 5. infinitiivin alkuperästä sekä Karlssonin esittämiin historioiviin selityksiin, joiden mukaan esimerkiksi ”[k]aatumaisillaan oleminen tarkoittaisi [– –] tilaa, jossa asianomaiselle sattuu ’kaatumaisia’, ’pikkukaatumisia’, esim. kun hän kompastuu ja sen johdosta saattaa joutua tekemään liikkeitä, jotka vähän muistuttavat kaatumista” (Karlsson 1960, 98).

päälauseen kuvaaman keikkumisen intensiteettiä ilmaisevaksi määritteeksi (Ylikoski 2002, 128–129, 145, 152).

Nyt, useampia vastaavia suomen rakenteita tarkasteltuani haluan kuitenkin korostaa tällaisten ei- finitiivisten rakenteiden inherentisti proksimatiivista merkitystä, joka itsessään ei ilmaise mitään tiettyä propositioidenvälistä suhdetta. Jos kuitenkin halutaan tehdä jonkinlaisia yleistyksiä proksimatiivisen 5. infinitiivin ja näitä muotoja hallitsevien lauseiden keskinäisistä semanttisista suhteista, 5. infinitiiviä voi luullakseni parhaiten luonnehtia ensi sijassa **olotilan** määritteeksi. Olotilan määritteinä 5. infinitiivit muistuttavat esimerkiksi *flunssassa*, *humalassa* -tyyppisiä substantiivien sijamuotoja; jonkinlaisena vertailukohtana voinee pitää myös edellä mainittuja *juovuksissa*, *väsyksissä* -adverbeja sekä etenkin merkitykseltään ”proksimatiivisempia”, rajatilaan viittaavia *nukuksissa*-tyyppisiä olotilan määritteitä. (Tulosijaisissa *halkeamaisilleen*-, *katkeamaisilleen*- ja *nukuksiin*-muodoissa on vastaavasti kyse siirtymisestä tällaisiin rajatiloihin.) Vaikka tällaiset adverbialit ensi sijassa viittaavatkin päälauseen subjektin tai muun nominijäsenen¹⁷ tarkoitteen sisäiseen olotilaan, ne useimmiten väistämättä johtavat käsitykseen tavasta, jolla päälauseen ilmaisema tekeminen tulee suoritetuksi. Jos jonkun kerrotaan lukeneen kirjaa *aivan nukuksissa* tai *aivan nukahtamaisillaan*, puhe on ennen| kaikkea kirjaa lukeneen henkilön olotilasta; kuulijalle välittyy kuitenkin oitis kuva siitä, millä tapaa itse lukeminen tuollaisessa tilassa on sujunut. 5. infinitiivi muistuttaa substantiivisia ja adverbisia olotilan määritteitä siinäkin suhteessa, että jälkimmäiset ovat myös temporaalistettavissa oletettavasti melko samaan tapaan kuin 5. infinitiivi (ks. jakso 6).

31
—
32

Vielä on hyödyksi kiinnittää huomiota siihen, millaisista verbeistä edeltävissä jaksoissa kuvattuja 5. infinitiivejä muodostetaan ja millaisia lauseita ne modifioivat. 5. infinitiivin muotoja hallitsevat päälauseet eivät vaikuta muodostavan erityisen yhtenäistä kokonaisuutta. Vaikka pääverbeinä näkee käytettävän melko paljon erilaisia liike- ja asentoverbejä (esim. *tallata* [8], *hytkyä* [18], *perääntyä* [19]), proksimatiivisten rakenteiden päälauseet kuvaavat myös monenlaisia muita tekoja ja tapahtumia. Erityisen hyvin tämä nähdään ajanmääritteinä toimivien 5. infinitiivin muotojen (pääverbejä esim. *nähdä*, *kirjoittaa*, *sanoa*, *laulaa* ja *lukea*) sekä erisubjektisten 5. infinitiivin yhteydessä: ihmiset voivat osallistua mitä moninaisimpiin aktiviteetteihin *sydän pakahtumaisillaan* tai *tajunta hämärtymäisillään* – samoin myös esimerkiksi samasubjektisen *häpeästä kuolemaisillaan* -rakenteen kuvaamassa tilassa.

On kuitenkin kiinnostavaa panna merkille, että vapaina adverbiaaleina toimivien 5. infinitiivin muotojen joukko vaikuttaa hieman poikkeavan *olla*-verbin yhteydessä esiintyvistä 5. infinitiivin muodoista. Käytännöllisesti katsoen kaikki eri lähteissä tapaamani valinnaiset 5. infinitiivin muodot on muodostettu teonlaadultaan momentaanisia, punktuaalisia tapahtumia ilmaisevista verbeistä; esimerkiksi Kielipankin aineiston 55 valinnaisesta 5. infinitiivin muodosta yleisimpiä ovat muodot *kuolemaisilla*- (7 esiintymää), *repeämäisillä*- (4), *tukehtumaisilla*- (4),

¹⁷ Esimerkin (27) *kuolemaisillaan* kuvaa – Siron (1964c, 28) suhdesäännön hengessä – päälauseen objektin tarkoitteen, löydettyjen kissanpentujen olotilaa.

halkeamaisilla- (3) ja *ratkeamaisilla-* (3) sekä *hukkumaisilla-*, *kaatumaisilla-*, *katkeamaisilla-*, *läkähtymäisillä-*, *pakahtumaisilla-*, *putoamaisilla-* ja *pyörtymäisillä-* (kaksi esiintymää kutakin). Tällaiset verbit ovat intransitiivisia ja kaikkiaan siinä määrin ei-agenttiivisia, että niiden omina määritteinä tapaa lähinnä vain elatiivi- ja illatiivimuotoisia syyn adverbiaaleja (ks. esimerkiksi lauseet 18–21 edellä). Agenttiivisiksi ei voi sanoa myöskään esimerkkien (51–52) syntaktisesti transitiivisia, objektin saavia *menettämäisillään-* ja *koskettamaisillaan-*muotoja. Liittomuotomaisissa *olla* + 5. infinitiivi -rakenteissa sitä vastoin esiintyy myös leksikaaliselta merkitykseltään duratiivisia verbejä – 5. infinitiivin proksimatiivinen merkitys tosin luo tällaisillekin verbeille perfektiivisen (55) tai inkoatiivisen (56) tulkinnan – ja samoin ovat mahdollisia myös ostamisen kaltaisten agenttiivisten tekojen proksimatiivisuuden ilmaisevat lauseet (57):

- (55) Kieli *on kiihtumaisillaan*, sillä viimeisten liiviläisten lapsetkaan eivät juuri osaa esi-
isensä kieltä. (Kielipankki: Karjalainen 1997)
- (56) **Homehtumaisillaan** *olevat* valtiopäiväasiakirjatkin pääsevät tyttökoulun rottakellarista
terveellisempään ympäristöön. (Kielipankki: Karjalainen 1992)
- (57) Lisäksi Raimo Helminen *oli juuri ostamaisillaan* kissansyöttökipon, kun nuija vihelsi
pilliin ja piti aloittaa peli. (Kielipankki: Karjalainen 1997)

32
—
33

Valinnaisina määritteinä esiintyvän 5. infinitiivin käyttömahdollisuuksien tarkempi selvittely ei kuitenkaan ole tämän artikkelin puitteissa mahdollista. Tulevan tutkimuksen selvitettäväksi jää muun muassa se, miksi subjektin tarkoitteen olotilaa kuvailevien proksimatiivisten rakenteiden yhteydessä päälauseen sisällöllä ei ole suurta merkitystä (58a–c), mutta esimerkiksi agenttiiviseen, transitiiviseen tekoon viittaava *sulkemaisillaan tietokoneensa* tuntuu jokseenkin oudolta – mutta silti monien mielestä mahdolliselta – esimerkin (59b) statiivisen, asentoa kuvaavan päälauseen yhteydessä, ja sitäkin vaivalloisemmin hyväksyttävältä sisältönsä suhteen likimain yhtä järkeenkäyvässä agenttiivisen transitiivilauseen hallitsemassa virkkeessä (59c):

- (58) a. Pekka *oli* [**pakahtumaisillaan** jännityksestä].
b. [Pekka *istui* pöytänsä ääressä] [**pakahtumaisillaan** jännityksestä].
c. [Pekka *vilkuili* kelloa] [**pakahtumaisillaan** jännityksestä].
- (59) a. Pekka *oli* [**sulkemaisillaan** tietokoneensa].
b. ?[Pekka *istui* pöytänsä ääressä] [**sulkemaisillaan** tietokoneensa].
c. ??/*[Pekka *vilkuili* kelloa] [**sulkemaisillaan** tietokoneensa].

On vielä hyvä mainita pari seikkaa, jotka tuntuvat tukevan näkemystä, että valinnaiset 5. infinitiivin sisältävät rakenteet toimivat ensi sijassa olotilan määritteinä. Jaksossa 4 tarkasteleman muihin adverbiaali-ilmauksiin rinnastuvat 5. infinitiivin muodot näkyvät rinnastuvan nimenomaan olotilan – eivät niinkään esimerkiksi tavan – adverbiaaleihin, esim. *jännittää ... pakahtumaisillaan, tuskanhiessä ja silmät tapillaan* (13), *kuolla ... kylläisenä ja nukahtamaisillaan* (14). Jaksossa 4

nähtiin myös, että samanlaiset rinnastussuhteet ovat mahdollisia *olla*-verbinkin yhteydessä; huomattakoon esimerkiksi lauseen (10) *luhistumaisillaan ja hajallaan oleva valtio*. Tässä yhteydessä ei ole mahdollista tarkastella perusteellisemmin sitäkään, kuinka kiinteäksi liittomuodoksi ”liittomuotomainen” *olla* + 5. infinitiivi -rakenne on kieliopillistunut. Ennen tämän kysymyksen selvittämistä on hyvä pitää mielessä, että myös monien *olla*-verbin kanssa esiintyvien 5. infinitiivin muotojen voi ajatella kuvaavan subjektin tarkoitteen olotilaa (näin myös Leino 2003, 103). Tätä ajatusta tukee edelleen se, että jopa lähes joka viidettä Kielipankista löytämäni 5. infinitiivin muotoa – 161 muotoa 832:sta – hallitsee *olla*-verbin partisiippimuoto, ja näin syntyneet liittomuotomaiset ”proksimatiivin partisiipit” toimivat pääsääntöisesti substantiivien tarkoitteiden olotilaa kuvaavina määritteinä (esim. *luhistumaisillaan ... oleva valtio* [10] ja *homehtumaisillaan olevat valtiopäiväasiakirjatkin* [56]), ja toisinaan jopa substantiivistuneina partisiippimuotoina:

- (60) Laivassa on kolme **kuollutta**, kaksi **kuolemaisillaan olevaa** ja kolme **vahingoittunutta**. (Kielipankki: Helsingin Sanomat 1996)

33
—
34

7.3. Viidennen infinitiivin ja muiden adverbiaalisten verbimuotojen eroista ja yhtäläisyyksistä

Edellä määrittelin 5. infinitiivin adverbiaaliseksi verbimuodoksi; tällä tarkoitan sitä, että kyseessä on verbin taivutusmuoto, joka on syntaktisilta funktioiltaan adverbiaali. 5. infinitiivi kuitenkin poikkeaa oleellisesti verbimuodoista, jollaisia voi melko yksiselitteisesti kutsua *konverbeiksi*, ts. muodoista, jotka esiintyvät lähes poikkeuksetta valinnaisina adverbiaaleina ja tällöin ilmaisevat erilaisia propositioidenvälisiä suhteita; suomen kielessä tällaisia muotoja ovat esimerkiksi temporaalisia suhteita ilmaisevat 2. inf. inessiivi (*tehdessä*) ja ”passiivin perfektin partisiipin partitiivi” (*tehtyä*) sekä finaalisuutta ilmaiseva 1. inf. translatiivi (*tehdäkseen*) ja keinoa ilmaiseva 3. inf. adessiivi (*tekemällä*).¹⁸ Vaikka Hammari (1993, 164, 166) tuntuu rinnastavan ”lyhyen

¹⁸ Edellä olen tullut käsitelleeksi kaikkia suomen yleiskielessä tunnettuja historiallisesti olosijan tunnuksen sisältäviä ”infinitiivejä”, kun adessiivin tunnuksen sisältävän 5. infinitiivin lisäksi mainituiksi ovat tulleet myös 2. ja 3. infinitiivin inessiivimuodot. Vielä on syytä ottaa puheeksi 3. inf. adessiivi, joka nyky-yleiskielessä lähinnä keinoa ilmaistessaan ei liity edellä kuvattuihin olotilan, ajan ja paikan adverbiaaleina toimiviin rakenteisiin kovinkaan läheisesti. Lounaismurteissa ja niihin pohjautuvassa vanhemmassa kirjasuomessa on kuitenkin käytetty omistusliitteellistä 3. inf. adessiivimuotoa 5. infinitiivin asemesta (ks. lainaus Setälältä jaksossa 2). Onkin kiinnostavaa huomata, että yhtenä esimerkkinä tällaisen *tekemälläns*-muodon käytöstä on useamman kerran (mm. Kiuru 1989, 433; Häkkinen 1994, 188) mainittu Agricolan kääntämä lause (vi), joka proksimatiivisen 3. inf. adessiivin osalta säilyi lähes muuttumattomana 1900-luvulle asti:

(vi) Ja yhden Sadhanpämiehen Paluelia *sairasti colemallans* / ia oli henelle racas. (MAT II: 183 [Luuk. 7])

(vii) Ja yhden sadanpämiehen palwelia *sairasti kuolemallansa*, josta hän paljon piti. (Biblia 1903, Luuk. 7: 2)

(viii) Ja eräällä sadanpämiehellä oli palvelija, joka sairasti ja *oli kuolemaisillaan* ja jota hän piti suuressa arvossa. (Uusi testamentti 1938, Luuk. 7: 2)

Myöskään proksimatiivisen 3. inf. adessiivin pääverbeihin ei aiemmin ole kiinnitetty erityistä huomiota; lauseista (vi–viii) on joka tapauksessa nähtävissä, että myös nykykirjakielen 5. infinitiivin edeltäjää käytettiin *olla*-verbin ohella muidenkin verbien yhteydessä. Esimerkistä (ix) nähdään vielä, että sekin on toiminut myös ajanmääritteenä:

varoitusajan pretemporaaliksi” kuvailemansa 5. infinitiivin ns. temporaalisissa lauseenvastikkeissa käytettäviin ”temporaaliin” (*tehdessä*) ja ”posttemporaaliin” (*tehtyä*), esimerkiksi lauseet *Kuolemaisillaan Elmeri luki kauhuromaaneja* (vrt. 40a) ja *Elmeri kuoli luettuaan kauhuromaaneja* eivät viittaa identtisiin kuolemisen ja lukemisen välisiin suhteisiin; edellisen lauseen *kuolemaisillaan* on vain temporaalistettu olotilan määrite, jonka merkityksen voi eksplikoida inherentisti temporaalisella rakenteella *kuolemaisillaan ollessaan* (ei siis ”pretemporaalinen” ’ennen kuolemistaan’). — Tämänsuuntaisesti voitaneen selittää myös jaksossa 6.3 nähdyt 3. infinitiivin inessiivin temporaaliset esiintymät. |

34
—
35

5. infinitiivin adverbiaalinen luonne on siis toisenlainen kuin *tehdäkseen*- ja *tehdessä*-tyyppisten verbimuotojen. Edellä kuvatuista valinnaisista rakenteista huolimatta 5. infinitiivi esiintyy useimmiten *olla*-verbin yhteydessä, johon se yleensä liittyy siinä määrin kiinteästi, että voidaan puhua eräänlaisesta liittomuodosta tai – varovaisemmin ilmaistuna – liittomuotomaisesta rakenteesta. Ei kuitenkaan ole sinänsä lainkaan ihmeellistä, että jokin taivutusmuoto esiintyy toisinaan pakollisena, mutta toisinaan valinnaisena määritteenä. Selvimmän paralleelin tarjoavat monet substantiivitaivutuksen paikallissijat, jotka 5. infinitiivin tavoin voivat esiintyä hyvinmuodostuneiden lauseiden valinnaisina määritteinä (61), mutta tietyissä tilanteissa – esimerkiksi muuten määritteettömän *olla*-verbin yhteydessä (62) – ne ovat pakollisia lauseenjäseniä, joita ilman niitä hallitsevat lauseet jäisivät epäkieliopillisiksi:¹⁹

(61) Pekka *lukee* sanomalehteä (**sängyssä ~ nukahtamaisillaan**).

(62) Pekka *on* *(**sängyssä ~ nukahtamaisillaan**).

5. infinitiivin lisäksi suomessa on muitakin adverbiaalisuuden suhteen kaksikasvoisia verbi-
muotoja; hyvin samantapaisesti käyttäytyvät esimerkiksi 3. inf. inessiivi ja abessiivi, joiden erilaisia käyttötapoja ovat järjestelmällisimmin kuvanneet Dubrovina (1972, 164–179, 194–200) ja Ikola ym. (1989, 346–355, 360–368). Se, tuleeko tällaisia määritteitä pitää pakollisina vai valinnaisina riippuu ennen kaikkea hallitsevan lauseen pääverbistä ja siitä, saako se muita määritteitä; myös *olla*-verbin hallitsema lause voi saada 5. infinitiivin **valinnaiseksi** määritteekseen:

(63) Hän *oli* kotonaan, joidenkin raporttien mukana [sic] [**sammumaisillaan** kostean illan-
vieron jälkeen], mutta totteli komennusta ja istahti Al Fayedin mersun rattiin.

(ix) **Kuolemallansa käski** hän pojillensa, että heidän piti joka päivä uudistaa saappaitansa, se oisi tuottava heille suuren onnen; sen sanottua kuoli hän. (Suometar 8.6.1847; sähköinen näköispainos osoitteessa <http://digi.lib.helsinki.fi/>)

¹⁹ Verbimuodoksi käsittämäni 5. infinitiivin ja adverbiaalisijaisten substantiivien eräänlaisina välimuotoina voi pitää *minen*-teonnimen pohjalta muodostettavia proksimatiivisia *V-misen partaalla* (*partaalle*, *partaalta*) -rakenteita, jotka niin ikään esiintyvät sekä pakollisina että vapaina adverbiaaleina:

(x) Joka kevät *olen ollut* [lähes loppuun **palamisen partaalla**] rankan kauden jälkeen. (Kielipankki: Turun Sanomat 1998)

(xi) Tuttavapiirissäni, joka on kaikkea muuta kuin läpileikkaus Suomen kansasta, moni sanoo *puskevansa* töitä [loppuun **palamisen partaalla**], valittaa kiirettä, ajan riittämättömyyttä ja epäilee koko nykyisen tohottavan elämänmenon mielekkyyttä. (Kielipankki: Demari 1998)

(Kielipankki: Turun Sanomat 1998)

Vaikka edellä olen toistuvasti leimannut tapaamani 5. infinitiivin esiintymät joko pakollisiksi tai valinnaisiksi määritteiksi, on syytä tunnustaa, että pakollisen ja valinnaisen väliset rajat ovat todellisuudessa jatkumoa, ja usein syntaktiseksi kuvattu pakollisen ja valinnaisen ero pohjautuu viime kädessä tilannekohtaiseen intuitioon, semanttisen täydellisyyden tuntuun, jonka tyhjentävä määrittely on mahdotonta (ks. Pajunen 1988, 15–19). 5. infinitiiviä tarkastellessani tällainen intuitiivinen jaottelu on kuitenkin tuntunut varsin ongelmattomalta; esimerkiksi 3. inf. inessiiviä tarkasteltaessa vastaava rajankäynti on vaikeampaa (ks. esim. Dubrovina 1972, 170–171; Hyvärinen 1982, 69, 74; Ikola ym. 1989, 364–367 sekä suomen 3. inf. inessiiviä melko tarkasti vastaavien pohjoissaamen rakenteiden osalta Ylikoski 2002, 120–132). Joskus on kuitenkin niin, että 5. infinitiivi esiintyy muun kuin *olla*-verbin ainoana, enemmän tai vähemmän pakollisena määritteenä:

35
—
36

- (64) Tulokkaat syyttävät vaikeuksista osin länttä, joka niiden mielestä on vain väsyttänyt avuntarjouksillaan miehen, joka *räpiköi hukkumaisillaan*. (Kielipankki: Karjalainen 1995)

Esimerkissä (64) lähinnä olotilaa ilmaiseva *hukkumaisillaan* liittyy tavallisimmin lokaalisen määritteen saavaan *räpiköidä*-verbiin. Jos proksimatiivinen määrite poistetaan, jäljelle jäävä lause ??...miehen, joka räpiköi tuntuu melkoisen epätäydelliseltä; samoin lausetta *Pekka makasi nukahtamaisillaan* (vrt. 62) voinee pitää täydellisempänä kuin lausetta *Pekka makasi*. Tämänäntyyppiset esimerkit tuntuvat viittaavan siihen, että mm. liike- ja asentoverbien vaatimat lokaaliset argumentit voidaan ikään kuin korvata esimerkiksi 5. infinitiivin kaltaisilla olotilan adverbiaaleilla.

5. infinitiivin lähes tuntemattomaksi jääneitä konverbaalisia käyttötapoja tarkasteltua on hyvä kiinnittää huomiota yllättävän samantapaisesti kuvattuun ns. kvasirakenteeseen (*olla tekevinään*). Vanhemmissa tutkimuksissa myös kvasirakenne leimataan säännönmukaisesti vain *olla*-verbin kanssa esiintyväksi verbimuodosteeksi (ks. esim. Penttilä 1957, 350; Ikola 1974, 66; Hakulinen 1979, 572; Ikola ym. 1989, 440). Kvasirakenteen merkitystä, käyttöä ja kehitystä perusteellisesti selvittellyt Salminen (2000, 51) kuitenkin mainitsee tavanneensa 1800-luvun kirjakielestä muun muassa seuraavan virkkeen:

- (65) Koska Ruomin sotamiehet kavaluudella ottivat Messanan kaupungin alleen, *tulivat* kartakolaiset kaupunkiin [**tahtovanansa** auttaa sen asukkaita, mutta totuuden puolesta itsellensä anastamaan kaupunkia]. (Salminen 2000, 51 < Aejmelaesus (suom.), *Yhteinen Historia kansa-koulujen tarpeeksi* 1847)

Salmisen (2000, 52) mukaan esimerkin (65) *tahtovanansa*-rakenne on esimerkki ”adverbimaisesta ilman apuverbiä *olla* esiintyvistä kvasirakenteista”. Vastaavantyyppisinä rakenteina hän pitää murteiden ’muka’-merkityksisiksi adverbiksi leksikaalistuneita *olevinaan*-muotoja (esim. *kovastin ne olovana sillol lypsi* Muoto-opin arkisto, Töysä; mts. 174), mutta nykyisessä yleiskielessä

vastaavia rakenteita ei Salmisen mukaan esiinny.²⁰ Kielipankin aineistosta olen kuitenkin tavannut mm. esimerkit (66–67):|

- (66) Kekkonen *väisti* saunassa tulleen ehdotuksen [**olevinaan** kuulematta sitä]. (Kielipankki: Karjalainen 1992)
- (67) Alkavat kysellä, kaikki neljä vanhoja ukkoja, hän *makaa nukkuvinaan* vaikka joutuu pinnistelemaan ettei tärisisi vilusta, silloin tällöin ruumiissa nytkähtää. (Kielipankki: Kustannusosakeyhtiö Otava 1999)

Esimerkin (66) *olevinaan*-muotoa ei nähdäkseni ole välttämätöntä – eikä ehkä kovin luontevaakaan – pitää ’muka’-merkityksisenä adverbina, vaan se voitaneen ymmärtää *kuulematta*-muodon pääverbiksi; *olevinaan kuulematta sitä* -rakenteen voi siis ajatella merkitsevän suunnilleen ’ollen olevinaan kuulematta sitä’, ts. ’teeskennellen olleensa kuulematta sitä’. Samaan tapaan on ymmärrettävä esimerkin (67) *nukkuvinaan*, jota tosin lienee pidettävä melko pakollisena lauseenjäseneenä, kun pääverbillä ei ole lainkaan muita määritteitä (vrt. 64).

On kiinnostavaa havaita, että konverbaalisia kvasirakenteita voi helposti keksiä lisääkin, esim. *Pekka istui sohvalla lukevinaan lehteä ~ katsovinaan uutisia* tai *Hän nyökkäsi arvokkaasti, ymmärtävinään kaiken mitä olin sanonut*. — Aivan mahdollomalta ei tunnu myöskään esimerkin (65) nykykielinen mukaelma [*– –*] *karthagolaiset tulivat kaupunkiin tahtovinaan auttaa sen asukkaita* [*– –*]. Edellä esittelemääni 5. infinitiivin kuvauserinnettä kvasirakenteen tutkimus noudattelee siinäkin mielessä, että myös Salminen luonnehtii esimerkin (65) kaltaisia pääverbin suhteen poikkeavia – mutta silti jopa objektin saavia – muotoja ykskantaan adverbimaisiksi.

Lopuksi on vielä hyvä huomata sekin, että proksimatiivisia *olla tekemäisillään* -rakenteita verrattain läheisesti muistuttavilla avertiivisilla, ts. toteutumattomiksi jääviä tapahtumia kuvaavilla *olla tehdä* -rakenteilla (ks. jakso 3) ei vaikuta olevan edellä kuvattujen *maata/sairastaa kuolemaisillaan, roikkua putoamaisillaan* jne. -tyyppisten ilmausten kaltaisia vastineita (esim. *olin kuolla, olin pudota*, mutta **makasin/*sairastin kuolla, *roikuin pudota*). Esimerkin (68) valinnaiseksi tulkitsemäni *vähällä kuolla* kuitenkin viittaa siihen että avertiivinen *vähällä* + 1. infinitiivi -rakenne voi periaatteessa olla mahdollinen myös muiden kuin *olla*-verbin yhteydessä (esim. *?roikuin vähällä pudota*):

- (68) Mutta sittenkin on Paavalin mielestä parasta, että Epafroditos palaa filippiilaisten luo. Ensimmäinen syy on, että hänelle oli Roomassa tullut valtava koti-ikävä, joka oli vielä voimistunut siitä, että hän *oli ollut sairaana, vähällä kuolla*.
(<http://www.sley.fi/luennot/Raamattu/UT/Fil/02OK.htm> 27.3.2003)

Jossakin määrin **makasin kuolla* -tyyppiä korvaavana – ja etenkin morfologisesti läheisenä – ilmaisukeinona voinee pitää myös liioittelevaa *niin että* -lausetta vastaavaksi luonnehdittua 1. inf.

²⁰ Forsman Svensson (1999, 48–49) mainitsee samankaltaisen, ”eräänlaiseksi apposiitioksi” luonnehtimansa rakenteen vuodelta 1670:

(xii) Pahat ajatuxet [*– –*] owat pahoild Engeleild, jotca [toisinans hywäkin **neuwowanans**] *pettävät* Ihmiset (Forsman Svensson 1999, 49 < Laurentius Petri, Christillinen Saarna Engeleistä 1670)

translatiivin leksikaalistunutta käyttöä ns. intensiteettirakenteissa *nauroin haljetakseni/katketakseni/kuollakseni*,| *häpesin kuollakseni* (ks. esim. Penttilä 1957, 492; Ikola 1974, 64–65; Hakulinen 1979, 581). Leksikaalistuneisuuden merkinä on pidettävä Ikolan (1974, 65) tekemiä havaintoja, että intensiteettirakenteen *tehdäkseen*-muodot eivät juuri saa omia määritteitä sekä sitä, että intensiteettirakenne ei ole järin produktiivinen (*nauroin kuollakseni* ~ ?*menehtyäkseni*).

8. Lopuksi

Yllä olen pyrkinyt luomaan kattavan kuvan suomen ns. 5. infinitiivin tehtävistä, joiden moninaisuus on jäänyt aiemmassa fennistiikassa suhteellisen tuntemattomaksi. Tähänastisesta tutkimuksesta poiketen päähuomio on ollut tapauksissa, joissa 5. infinitiivi esiintyy muualla kuin *olla*-verbin kanssa muodostettavissa liittomuotomaisiksi luonnehdituissa aspektuaalisissa rakenteissa. Kaikki tapaamani 5. infinitiivin käyttötavat huomioon ottaen katson, että 5. infinitiivin voidaan sanoa olevan ensi sijassa **adverbiaalinen, proksimatiivinen verbimuoto**.

Tällainen morfologis-syntaktis-semanttinen määritelmä kertoo, että *mAisilla*-tunnuksinen 5. infinitiivi on 1) produktiivinen verbin taivutusmuoto, ei epäluukuinen joukko adverbeja; 2) se voidaan aina ymmärtää jonkinlaiseksi (pakolliseksi tai vapaaksi) adverbiaaliksi ja 3) sen tehtävänä on aina ilmaista proksimatiivisuutta, ”tekoa, jonka toteutuminen on aivan likellä” (Setälä 1952, 116). Käytännössä 5. infinitiivin funktioissa on kuitenkin kyse erilaisista jatkumoista: aivan ehdottomasti sitä ei voi adverbeista erottaa (esim. inkongruentti *nukahtamaisillaan* esimerkissä 33'), ja on myös mahdollista, että tavallisimmassa tehtävässään, ts. *olla tekemäisillään* -rakenteessa esiintyvää 5. infinitiiviä voi paikoin olla keinotekoista pitää *olla*-verbiä määrittävänä adverbiaalina (usein tällainen analyysi on kuitenkin hyvin perusteltavissa, ks. esim. 10–12).

5. infinitiivin vertaaminen muihin ei-finiittisiin verbimuotoihin osoittaa, että erityisen läheisesti sitä muistuttaa 3. inf. inessiivi, joka niin ikään esiintyy tavallisimmin *olla*-verbin yhteydessä (Ikola ym. 1989, 361), mutta myös mm. havaintoverbien objektien yhteydessä (26), nominativus absolutus -rakenteissa (28–30) sekä jopa temporaalisina määritteinä (jakso 6.3). Myös merkityksen suhteen 5. infinitiivi ja 3. inf. inessiivi ovat varsin läheisiä; edellinen on proksimatiivinen olotilan määrite, jälkimmäinen puolestaan laajempimerkityksinen, paljolti paikanmääritteisiin rinnastuva progressiivisuutta ja toisinaan proksimatiivisuuttakin ilmaiseva verbimuoto.

Olen edellä viitannut muutaman kerran siihen, että tarkastelemillani 5. infinitiivin ja 3. inf. inessiivin käyttötavoilla on melko läheisiä vastineita mm. vepsässä, virossa ja pohjoissaamassa. Näkökulman laajentamiseksi sopii lisätä, että periaatteessa hyvin samantapaisia proksimatiivi-ilmauksia on toki| muissakin tutuissa kielissä, vaikka jaksossa 3 mainitsemassani proksimatiivista aspektia käsittelevässä kirjallisuudessa ei niitä näy erityisemmin otetun huomioon. Vaikka esimerkiksi englannin *about to V-* ja espanjan *a punto de V-r* -rakenteiden tavallisimpia pääverbejä

ovat *be* ja *estar*, ne ovat mahdollisia myös monien edellä tarkasteltujen valinnaisten 5. infinitiivien vastineina; myös erisubjektisilla *sydän pakahtumaisillaan* -tyyppisillä rakenteilla on vastineensa ilmaustyypeissä (*with*) *his heart about to burst* ja (*con*) *su corazón a punto de estallar*. Suomen 5. infinitiivin näyttää tekevän erikoiseksi ennen muuta se, että kyseessä on verbin taivutusparadigmaan kuuluva, yksinomaisesti proksimatiivisuutta ilmaiseva muoto.

LÄHTEET

Aineslähteet

- ARBATOVA, MARIA 1998: Eurooppaa oppimassa. *Carelia* 9/1998, 6–64.
- Biblia 1903 = *BIBLIA, Se on: Koko Pyhä Raamattu*; Esipuhetten, Lukuin sisällyksen, Yhtäpitävien Raamatunpaikkain osoituksen ja lisättyin Rekisterein kanssa. Turku: Suomalainen Piipiaaseura 1903.
- BISTER, SOILE 2000: *Elämää kääpiösnautserin kanssa*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Ajatus.
- HUTTUNEN, ARVI 2002: Viulu. Tarina lapsuuteni muistoista ja tunnetun mestarin viulusta. *Carelia* 1/2002, 119–131.
- ITKONEN, TUOMO 1953: *Tuderus, tuo Herran pappi*. Porvoo – Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- JANSSON, TOVE 1979 [1965]: *Muumipappa ja meri*. Porvoo – Helsinki – Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Kielipankki²¹: Aamulehti 1999 (CSC, Kotus); Demari 1995 (CSC, Kotus), 1998 (CSC, HY), 1999 (CSC, HY); Helsingin Sanomat 1990 (CSC, HY, Kotus), 1996 (CSC, HY), 1997 (CSC, HY); Hämeen Sanomat 2000 (CSC, HY); Karjalainen 1991 (CSC, HY, JoY, Kotus), 1992 (CSC, HY, JoY, Kotus), 1993 (CSC, HY, JoY, Kotus), 1995 (CSC, HY, JoY, Kotus), 1997 (CSC, HY, JoY, Kotus), 1999 (CSC, HY, JoY, Kotus); Kustannusosakeyhtiö Otava 1995 (CSC, Kotus), 1999 (CSC, HY); Turun Sanomat 1998 (CSC, HY), 1999 (CSC, HY); WSOY:n kauno- ja tietokirjoja 1997 (CSC, HY, Kotus), 1998 (CSC, HY). Saanti: <http://www.csc.fi/kielipankki/>
- LASSILA, MAIJU 1957: *Tuletikke laenamas*. Kolm jutustust. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- MAT II = *Se Wsi Testamenti*. Mikael Agricolan teokset II. Porvoo – Helsinki – Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö 1987.
- NEV1 = *Näytteitä etelävepsästä I*. Eripainos aikakauskirja ”Suomen” IV jakson 18. osasta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1920.
- NEV2 = *Näytteitä etelävepsästä II*. Eripainos aikakauskirja ”Suomen” V jakson 4. osasta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1925.
- Uusi testamentti 1938 = *Uusi testamentti*. Kahdennentoista, vuonna 1938 pidetyn yleisen Kirkolliskokouksen käytäntöön ottama suomennos. Pieksämäki: Suomen Kirkon Sisälähetysseura 1967.]

Muut lähteet

- COLLAN, FAB. 1847: *Finsk språklära. Förra delen. Formläran*. Helsingfors: J. C. Frenckell & Son.
- DAHL, ÖSTEN (toim.) 2000: *Tense and aspect in the languages of Europe*. Empirical approaches to language typology 20–6. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- DUBROVINA, ZINAIDA 1972: *Infinitivy v finskom jazyke*. Leningrad: Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta.
- Erelt ym. 1993 = EREL, MATI – KASIK, REET – METSLANG, HELLE – RAJANDI, HENNO – ROSS, KRISTIINA – SAARI, HENN – TAE, KAJA – VARE, SILVI 1993: *Eesti keele grammatika II: Süntaks. Lisa: kiri*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- EURÉN, GUSTAF ERIK 1849: *Finsk språklära*. Åbo: J. C. Frenckell & Son.
- FORSMAN SVENSSON, PIRKKO 1999: Vanhan kirjasuomen kvasirakenne. *Sananjalka* 41, 43–58.
- GENETZ, ARVID 1881: *Suomen kielen äänne- ja muoto-oppi ynnä runous-oppi*. Helsinki: K. E. Holm.

²¹ Esimerkkilauseiden lähteinä käytetyt osakokoelmat ja niiden koostajat CSC – Tieteellinen laskenta Oy (= CSC), Yleisen kielitieteen laitos, Helsingin yliopisto (= HY); Yleinen kielitiede, Joensuun yliopisto (= JoY) ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus (= Kotus). Kielipankista tarkemmin ks. viite 2

- GROOT, CASPER DE 2000: The absentive. ÖSTEN DAHL (toim.) *Tense and aspect in the languages of Europe*, 693–719.
- HAKANEN, AIMO 1972: Normaalilause ja eksistentiaalilause. *Sananjalka* 14, 36–76.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Kustannus-osakeyhtiö Otava.
- HAMMARI, JUKKA-PEKKA 1993: *Kielitieteellisiä muistoonpanoja 5*. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 36. Oulu.
- HASPELMATH, MARTIN 1996: Word-class-changing inflection and morphological theory. BOOIJ, GEERT – VAN MARLE, JAAP (toim.): *Yearbook of Morphology 1995*, 43–66. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- HEINE, BERND 1994: On the genesis of aspect in African languages: the proximative. *Proceedings of the twentieth annual meeting of Berkeley Linguistics Society*, 35–46.
- HEINE, BERND – KUTEVA, TANIA 2002: *World lexicon of grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HEINÄMÄKI, ORVOKKI 1995: The Progressive in Finnish: pragmatic constraints. BERTINETTO, PIER MARCO – BIANCHI, VALENTINA – DAHL, ÖSTEN – SQUARTINI, MARIO (toim.): *Temporal reference, aspect and actionality, vol. II, Typological perspectives*, 143–153. Torino: Rosenberg and Sellier.
- HUUMO, TUOMAS 1994: Suomen kielen lokaalisten adverbiaalien vaikutusalahierarkia. *Sananjalka* 36, 69–85.
- 1995: Bound domains: a semantic constraint on existentials. *SKY 1995. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen vuosikirja 1995*, 7–46. Helsinki.
- 1997: *Lokatiivit lauseen semanttisessa tulkinnassa. Ajan, omistajan, paikan ja tilan adverbiaalien keskinäiset suhteet suomen kielessä*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen julkaisuja 55. Turku.
- HYVÄRINEN, IRMA 1982: Suomen kolmannen infinitiivin verbisidonnaisten inessiivin, elatiivin ja illatiivin lauseenjäsenfunktioista ja niiden saksalaisista vastineista valenssiteorian näkökulmasta. *Lauseenjäsennyksen perusteet. Seminaari Seilissä 9.–10.9.1982*, 59–89. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja 9. Turku.
- HÄKKINEN, KAISA 1994: *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia*. Porvoo – Helsinki – Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- IKOLA, OSMO 1971: Lauseenvastikkeista ja upotetuista lauseista. *Sananjalka* 13, 17–51.
- 1974: *Lauseenvastikkeoppia. Nykysuomen lauseenvastikkeiden ja niihin verrattavien rakenteiden selvittelyä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ikola ym. 1989 = IKOLA, OSMO – PALOMÄKI, ULLA – KOITTO, ANNA-KAISA 1989: *Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JAHNSSON, A. W. 1871: *Finska språkets satslära*. Helsingfors: Finska Litteratursällskapet.
- KARLSSON, GÖRAN 1960: *Numerustutkimia. Kirjoituksia suomen kielen yksikön ja monikon käytöstä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KETTUNEN, LAURI 1943: *Vepsän murteiden lauseopillinen tutkimus*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 86. Helsinki.]
- KIURU, SILVA 1989: Kolmannen infinitiivin olosijat ja vanha kirjasuomi. ”Weisatcat jalost kielten leikis helisemisellä” (Ps. 33:3). *Virittäjä* 93, 432–445.
- KORHONEN, MIKKO 1974: *Die Konjugation im Lappischen. Morphologisch-historische Untersuchung. II. Die nominalen Formkategorien*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 155. Helsinki.
- KUTEVA, TANIA 1998: On identifying an evasive gram: action narrowly averted. *Studies in Language* 22, 113–160.
- 2000: TAM-auxiliation, and the avertive category in Northeast Europe. FERNANDEZ-VEST, JOCELYNE (toim.): *Grammaticalisation aréale et sémantique cognitive: les langues fenniques et sames – Areal grammaticalization and cognitive semantics: the Finnic and Sami languages*, 27–41. Actes du Colloque International du C.N.R.S. tenu les 9 et 10 avril 1999 en Sorbonne. Tallinn: Eesti keele sihtasutus.
- 2001: *Auxiliation. An enquiry into the nature of grammaticalization*. Oxford: Oxford University Press.
- KÖNIG, CHRISTA 1993: *Aspekt im Maa*. Afrikanistische Monographien 3. Cologne: University of Cologne.
- LEINO, JAAKKO 2003: *Antaa sen muuttua. Suomen kielen permissiivirakenne ja sen kehitys*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MAAMIES, SARI 1990: *Tulemaisillaan, lähtemäisillään: suomen propinkvatiivin muoto- ja merkityshistoriaa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 1997: Hanhi hautomaisillansa. Suomen *maisillaan*-johdosten kehitys. LEHTINEN, TAPANI – LAITINEN, LEA (toim.): *Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia suomesta*, 20–37. Kieli 12. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 2002: Tulemaisillani on ’vähällä olemista’. *Hiidenkivi* 5/2002, 50.
- METSLANG, HELLE 1994: *Temporal relations in the predicate and the grammatical system of Estonian and Finnish*. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 39. Oulu: Oulun yliopisto.
- NEDJALKOV, VLADIMIR P. 1995: Some typological parameters of converbs. HASPELMATH, MARTIN – KÖNIG, EKKEHARD (toim.): *Converbs in cross-linguistic perspective. Structure and meaning of adverbial verb forms – adverbial participles, gerunds*, 97–136. Empirical approaches to language typology 13. Berlin – New York:

- Mouton de Gruyter.
- PAJUNEN, ANNELI 1988: *Verbien leksikaalinen kuvaus*. Publications of the Department of General Linguistics, University of Helsinki 18. Helsinki.
- PENTTILÄ, AARNI 1957: *Suomen kielioppi*. Porvoo – Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- 1964: Suomen ns. infinitiivien asema kieliopissa. *Virittäjä* 68, 293–297.
- ROMAINE, SUZANNE 1999: The grammaticalization of the proximative in Tok Pisin. *Language* 75, 322–346.
- SALMINEN, TARU 2000: *Morfologiasta moniäänisyyteen. Suomen kielen kvasirakenteen merkitys, käyttö ja kehitys*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SAUKKONEN, PAULI 1965: *Itämerensuomalaisten kielten tulosijainfinitiivirakenteiden historiaa I. Johdanto. Adverbaali infinitiivi*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 137. Helsinki.
- 1966: *Itämerensuomalaisten kielten tulosijainfinitiivirakenteiden historiaa II. Adverbaali infinitiivi (täydennys). Adnominaali infinitiivi. Absoluutti infinitiivi. Elliptinen infinitiivi*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 140. Helsinki.
- SETÄLÄ, E. N. 1880: *Suomen kielen lauseoppi. Oppikirjan koe*. Helsinki.
- 1952: *Suomen kielen lauseoppi*. Yhdestoista painos. Tarkistanut Matti Sadeniemi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- SIRO, PAAVO 1964a: Infinitiivin asema suomen kieliopissa. *Sananjalka* 6, 20–26.
- 1964b: Infinitiivin asemasta vielä kerran. *Virittäjä* 68, 297–298.
- 1964c: *Suomen kielen lauseoppi*. Helsinki: Tietosanakirja Oy.
- TARVAINEN, KALEVI 1977: *Suomen kielen lauseenjäsennys dependenssikieliopin mukaan*. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 10. Oulu.
- TOMMOLA, HANNU 1986: *Aspektual'nost' v finskom i russkom jazykah*. Neuvostoliittoinstituutin vuosikirja 28. Helsinki: Neuvostoliittoinstituutti.
- 2000: Progressive aspect in Baltic Finnic. ÖSTEN DAHL (toim.) *Tense and aspect in the languages of Europe*, 655–692. 41
- VILKUNA, MARIA 2000: *Suomen lauseopin perusteet. 2.*, korjattu painos. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 90. Helsinki: Edita. 42
- VIRTARANTA, PERTTI 1957: *Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistoria II. Vokaalit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- YLIKOSKI, JUSSI 2001: Havaintoja komin konverbeistä. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran aikakauskirja* 89, 199–226.
- 2002: Zu den adverbialen Nominalkonstruktionen im Nordlappischen. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 57, 68–166. 42
- 43

JUSSI YLIKOSKI: *Remarks on the use of the proximative verb form (the so-called 5th infinitive) in Finnish*

This article discusses various syntactic and semantic properties of the so-called 5th infinitive in contemporary written Finnish. The non-finite verb form in question consists of the suffix *-maisilla/-mäisillä-* followed by a possessive suffix indicating the subject of the verb. The semantic content of the 5th infinitive is that of the **proximative** aspect; in other words, it is a grammatical means of referring to "a temporal phase located just before the initial boundary of the situation described by the main verb" (= 'be about to V, be on the verge of V-ing'; see e.g. Heine 1994, 36; Kuteva 2001, 92).

In previous descriptions of the 5th infinitive, it has been almost unanimously described as occurring only in connection with the verb *olla* 'be', and the resulting proximative predicates have been vaguely characterised, for instance, as "periphrastic types of constructions" or "complex verbal constructions". Drawing on data mainly provided by the corpus of 180 million word tokens (Language Bank of Finland, accessible at <http://www.csc.fi/kielipankki/>), I present a number of examples showing that the 5th infinitive is used not only to form a periphrastic proximative (1), but in about six percent of occurrences the 5th infinitive forms are used as more or less optional adverbial modifiers (converbs) of other verbs (2). Besides that, the 5th infinitive may also have a subject of its own, not unlike many other adverbial verb forms in the language (3):

- (1) Levytystilaisuudessa *olin* [lähes **purskahtamaisillani** nauruun], kun
 recording.session-INE be-PAST-1SG nearly burst-5INF-1SG laughter-ILL when
 kappaletta tehtiin. (= Example 54 in the article)
 piece-PART make-PAST.PASS

'I was about to burst into laughter at the recording session, when the piece was being recorded.'

- (2) Vesi oli noussut niin korkealle, ettei hiekkarannasta ollut
 water be-PAST.3SG rise-PERF.PTCP so high-ALL that.not beach-ELA be-PERF.PTCP
 paljon jäljellä, ja vene keikkui irtautumaisillaan teloilla perä meressä. (= Example 4)
 much left and boat toss-PAST.3SG get.loose-5INF-3SG stock-PL-ADE stern sea-INE

'The water had risen so high that there was not much left of the beach, and the boat was tossing on the stocks, stern in the water, about to get loose.'

- (3) – Sinäkö sen teit?
 you-Q it-GEN do-PAST-2SG
 – Minä, hän änkytti [sydän pakahtumaisillaan] ja [jalat tutisten]. (= Example 16)
 I (s)he stutter-PAST.3SG heart burst-5INF-3SG and leg-PL tremble-2INF.INSTR

'– Was it you who did that? – Yes, he stuttered, his heart about to burst and his legs trembling.'

Generally, an optional proximative construction describes the internal state of the main clause subject (see examples 2 and 3), but at times it may be used as a temporal modifier. It appears that the temporal reading is often enhanced by deviating from the most neutral word-order or by adding certain adverbs or particles that "temporalise" the proximative construction (e.g. *-kin* 'also, even' in *kuolemaisillaankin* in 5). In other words, these devices are used to emphasise the view that the 5th infinitive refers to a state that is a distinct phase on a continuum of successive states of affairs:|

- (4) Inigo ajatteli vielä liikata omin jaloin Jerusalemiin, kun
 I. think-PAST.3SG still limp-1INF own-PL-INSTR leg-PL-INSTR Jerusalem-ILL as
oli pyhiinvaellustakin tullut [haavakuumeeseen **menehtymäisillään**]
 be-PAST.3SG pilgrimage-PART-PRT come-PERF.PTCP wound.fever-ILL die-5INF-3SG

luvatuksi. (= Example 32)
 promise-PASS.PERF.PTCP-TRANSL

'Inigo thought about limping to Jerusalem on his own legs, since he had happened to promise to make a pilgrimage at the time of almost dying from wound fever.'

- (5) **Kuolemaisillaankin** hän sai kirjoitettua omalla
 die-5INF-3SG-PRT (s)he get-PAST.3SG write-PASS.PERF.PTCP-PART own-ADE
 verellään lattiaan vihjeen Mulderille hänen uudesta tietolähteestään. (= Example 38)
 blood-ADE-3SG floor-ILL clue-GEN Mulder-ALL his new-ELA informant-ELA-3SG

'Even on the verge of death, he managed to write Mulder a clue on the floor about his new informant with his own blood.'

When scrutinising various functions of the 5th infinitive, it can be seen to be related to various adverbial verb forms in the language. Special attention in the article is given to the close relationship between the 5th infinitive and the progressive verb form in *-massa/-mässä* ('the 3rd infinitive inessive' in traditional Finnish grammar). Both of them are typically used to form periphrastic aspectual constructions with *olla* 'be' as the main verb. In addition, they can also be used to modify many other verbs, they can be temporalised, have subjects of their own and may co-occur with various other adverbial modifiers and other aspectual verb forms, but they still retain their inherent aspectual meanings.

At the end of the article, the so-called 5th infinitive is defined as an adverbial, proximative verb form; in other words, in spite of occasional claims to the contrary, there is no plausible reason to regard proximative forms of the examples (1–5) above as adverbs. Even though characterised as an adverbial verb form, the 5th infinitive differs from many other adverbial verb forms (such as the so-called first infinitive translative *-takse/-täkse-* [+ possessive suffix] 'in order to V' or the second infinitive inessive *-tessa/-tessä* 'when/while V-ing') in that it does not address any specific interpropositional relationship in itself and its use is not restricted to optional adverbial modification. Instead, the 5th infinitive, along with certain other non-finites, has much in common with adverbial local case forms whose optionality/obligatoriness is largely determined by the overall context.